

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студента Прасола Михайла Вікторовича

академічної групи 281м-21з-4 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Проблеми забезпечення національної безпеки України»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Кравцов О.В.			
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:	Вишнеvsька О.В.			
-----------------	-----------------	--	--	--

Дніпро
2022

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи магістра на тему «Проблеми забезпечення національної безпеки України».

71 стор., 58 джерел.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ, СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ, СТРАТЕГІЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ, СТРАТЕГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ, СТРАТЕГІЧНИЙ ОБОРОННИЙ БЮЛЕТЕНЬ.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які складаються у сфері національної безпеки України.

Предмет дослідження – проблеми забезпечення національної безпеки України.

Мета дослідження – розробка пропозицій щодо удосконалення забезпечення національної безпеки України.

У першому розділі досліджено історико-теоретичні засади державного регулювання національної безпеки.

У другому розділі проаналізовано зарубіжний досвід на прикладах держав-членів НАТО (Франції, Німеччини та Польщі)

У третьому розділі охарактеризовано нормативно-правове забезпечення національної безпеки на сучасному етапі, проаналізовано зміст діючих стратегій національної безпеки та воєнної безпеки України та визначено шляхи та напрями удосконалення національної безпеки України в умовах збройної агресії з боку росії.

Результати роботи можуть бути застосовані під час підготовки нормативно-правових актів у відповідній сфері, у т. ч. змін до діючих Закону України «Про національну безпеку України» та Стратегії національної безпеки України.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic «Problems of ensuring national security of Ukraine».

71 pages, 58 sources.

NATIONAL SECURITY, NATIONAL SECURITY AND DEFENSE COUNCIL OF UKRAINE, SECTOR OF SECURITY AND DEFENSE, MILITARY SECURITY STRATEGY OF UKRAINE, NATIONAL SECURITY STRATEGY OF UKRAINE, STRATEGIC DEFENSE BULLETIN.

Object of research – social relations that take place in the sphere of national security of Ukraine.

Subject of research – problems of ensuring the national security of Ukraine.

The purpose of research – development of proposals for improving the provision of national security of Ukraine.

The first chapter examines the historical and theoretical foundations of state regulation of national security. The second chapter analyzes foreign experience using the examples of NATO member states (France, Germany, and Poland). The third chapter describes the legal and regulatory support of national security at the current stage, analyzes the content of the current strategies of national security and military security of Ukraine, and defines the ways and directions of improving the national security of Ukraine in conditions of armed aggression by Russia.

The results of the master's study can be applied during the preparation of normative legal acts in the relevant field, including amendments to the current Law of Ukraine «About the National Security of Ukraine» and the National Security Strategy of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1	
ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	9
1.1. Поняття та сутність національної безпеки, національних інтересів та їх стратегічного забезпечення	9
1.2. Історія формування забезпечення національної безпеки в Україні	25
РОЗДІЛ 2	
ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ НАТО	31
2.1. Забезпечення національної безпеки у Франції та Німеччині	31
2.2. Особливості забезпечення національної безпеки у Польщі	43
РОЗДІЛ 3	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА	
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ	49
3.1. Нормативно-правове забезпечення національної безпеки на сучасному етапі. Аналіз діючих стратегій національної та воєнної безпеки України	49
3.2. Шляхи та напрями удосконалення забезпечення національної безпеки України в умовах збройної агресії з боку росії	64
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВДУ	–	Воєнна доктрина України
ВПО	–	Воєнно-політична обстановка
ЄС	–	Європейський Союз
ЗСУ	–	Збройні Сили України
ЗС	–	Збройні Сили
МЗС	–	Міністерство закордонних справ
МО	–	Міністерство оборони
НАТО	–	North Atlantic Treaty Organization (Організація Північноатлантичного договору)
ОЗС НАТО	–	Об'єднані Збройні Сили НАТО
ООН	–	Організація об'єднаних націй
РНБО	–	Рада національної безпеки і оборони України
СБО	–	Сектор безпеки та оборони
СОБ	–	Стратегічний оборонний бюлетень
ЯЗ	–	Ядерна зброя

ВСТУП

Проблеми національної безпеки є важливими для будь-якої держави, у т. ч. для нашої. Але ніколи раніше у новітній історії України вони не набували такої актуальності та гостроти як після 24 лютого 2022 року, коли підступний ворог від гібридної війни перейшов до повномасштабної та відкритої збройної агресії. Україна веде боротьбу за свої суверенітет, незалежність, територіальну цілісність.

Україна захищає також цінності демократичного суспільства та й просто життя своїх громадян від агресивного сусіда, який знехтував нормами міжнародного права та веде війну максимально жорстокими методами, відкинувши елементарну людяність та не піклуючись навіть про власну репутацію у світі. А ще Україна захищає європейську цивілізацію до якої вона поза сумнівів належить.

Цього разу Україна виявилася значно краще готова до агресії з боку сусіда. Зазначимо, що ще у Воєнній доктрині 2015 року (зараз їй на зміну прийшла Стратегія воєнної безпеки) серед 7 можливих сценаріїв агресивних дій з боку росії, під № 1 визначено саме сценарій повномасштабної збройної агресії.

Наші Збройні Сили та у цілому вітчизняний Сектор безпеки та оборони стали набагато потужнішими. Але готовність держави до оборони це не лише наявність навченого особового складу, озброєння або військової інфраструктури. Для ефективної оборони держави потрібно також якісне забезпечення (нормативно-правове, інституційне, кадрове) національної безпеки України.

За останні роки у сфері нормативно-правового забезпечення національної безпеки відбулися суттєві зміни. У 2018 р. було прийнято новий Закон України «Про національну безпеку України». У 2020 р. з'явилася нова сучасна Стратегія національної безпеки. І нарешті 25 березня 2021 р. була схвалена на засіданні РНБО України та введена в дію указом Президента України (в один день) Стратегія воєнної безпеки України. Ми не погоджуємося із думкою численних критиків Стратегії про те, що документ нічого не приніс в оборонному будівництві. З іншого боку, маємо відзначити низку недоліків у даному

документі, яких варто усунути.

Проблеми забезпечення національної безпеки України мають обговорюватися у широких експертних колах та базуватися на відповідних наукових дослідженнях, у т. ч. в галузі публічного управління та адміністрування.

Серед авторів, які вивчали згадану проблему, слід згадати, насамперед К. Клаузевиця, Ф. К. Мольтке, А. А. Жоміні, М. Йенса, А. Бюлова та Б. Х. Ліддел Гарта. Першим автором, який досліджував проблеми вітчизняної національної безпеки був полковник УПА М. Колодзінський. Окремі важливі аспекти проблем національної безпеки досліджувались такими видатними українськими фахівцями як: В. Бадрак, І. Беззуб, В. Богданович, В. Бочарніков, Ю. Бут, В. Горбулін, В. Гречанінов, О. Гріненко, Д. Длугач, М. Єжеєв, О. Зайцев, О. Затинайко, В. Захарчук, В. Косевцов, Г. Костенко, В. Костецький, О. Кузьмук, В. Можаровський, А. Павленко, В. Панасюк, Г. Перепелиця, В. Погорілко, О. Погірко, І. Романченко, І. Руснак, І. Свида, О. Феденко, В. Шкідченко, І. Юрій та ін. Проте, суттєва частина робіт вітчизняних науковців, підготовлених у даній сфері 8 і більше років тому на сьогоднішній день втратила свою актуальність.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які складаються у сфері національної безпеки України.

Предмет дослідження – проблеми забезпечення національної безпеки України.

Мета дослідження – розробка пропозицій щодо удосконалення забезпечення національної безпеки України.

Для досягнення визначеної мети поставлено наступні дослідницькі завдання:

- встановити поняття та сутність національної безпеки, національних інтересів та їх стратегічного забезпечення;
- дослідити історію формування забезпечення національної безпеки в Україні;
- дослідити забезпечення національної безпеки у державах-членах НАТО на прикладах Франції, Німеччині та Польщі;

– дослідити нормативно-правове забезпечення національної безпеки на сучасному етапі, приділивши окрему увагу аналізу діючих стратегій національної та воєнної безпеки України;

– визначити шляхи та напрями удосконалення забезпечення національної безпеки України.

Джерельна база роботи складається передусім з нормативно-правових документів. Серед останніх слід виділити Конституцію України, закони України: «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», «Про основи національного спротиву», «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про Службу безпеки України» тощо, а також діючі Стратегію національної безпеки, Стратегію воєнної безпеки України та Стратегічний оборонний бюлетень України.

Під час підготовки магістерської роботи було використано низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Серед них слід виділити наступні: історичний, логічний, аналізу, синтезу, дедукції, індукції, порівняння, класифікації, прогнозування та систематизації тощо.

Структура дослідження обумовлена поставленими завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків.

Вважаємо, що така структура у поєднанні з використанням зазначених джерел та методів повинна забезпечити досягнення поставленої мети та реалізацію визначених завдань.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Поняття та сутність національної безпеки, національних інтересів та їх стратегічного забезпечення

За останні роки у науковій термінології в галузі державного управління та у суспільних науках активно використовується поняття «національна безпека».

«Національна безпека» є кількісно-якісною характеристикою розвитку соціальної системи, тобто є не тільки оцінкою певної захищеності цієї системи від потенційних і реальних загроз. Вона відображає результати впливу тенденцій розвитку й умов життєдіяльності соціуму, його інститутів, за яких забезпечується збереження якісної визначеності соціальної системи та вільне функціонування, яке відповідає її природі.

Сьогодні існує велике розмаїття визначень національної безпеки, та їх автори мають власні думки й підходи з приводу трактування цього поняття. Зокрема О. Глазов зазначає, що національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави в різних сферах життєдіяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує стійкий розвиток країни [4].

В. Ліпкан тлумачить його з іншого ракурсу – як сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі та державну стратегію в галузі забезпечення безпеки особистості, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей [19].

Національну безпеку також розуміють як здатність нації задовольняти потреби, необхідні для її самозбереження, самовідтворення й самовдосконалення з мінімальним ризиком збитку для базових цінностей її нинішнього стану [24].

Деякі дослідники визначають безпеку як стан, за якого відсутні загрози. Так, А. Возженніков зазначає: «Під національною безпекою розуміється стан країни, при якому відсутні або усунені реальні зовнішні та внутрішні загрози її національним інтересам і національному характеру життя». Виходячи з об'єктно-суб'єктної парадигми національної безпеки, В. Циганов її характеризує як міру реального рівня прав і свобод членів людського співтовариства (громадян), відповідної цьому співтовариству держави [20].

У старому Законі України «Про основи національної безпеки України» (було прийнято 19 червня 200 р.; втратив чинність у 2018 р.). так розгорнуто тлумачилося це поняття: «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної й інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, кібербезпеки й кіберзахисту, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі і підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості і сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики й енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних і водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [24].

Новий Закон України «Про національну безпеку України» (від 21 червня 2018 № 2469-VIII значно лаконічніше сформулював це поняття без переліку національних інтересів: «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [38].

Сьогодні виокремлюються принаймні три основні теоретичні підходи в розумінні сутності національної безпеки.

У межах першого підходу, представниками якого є А. Волферс, Д. Гадді, Г. Даєм, Дж. Джонсон, Д. Кауфман, Р. Коен, М. Міхалка та ін., увага акцентується на захисті цінностей суспільства. Серед базових цінностей виокремлюють політичну незалежність, економічний добробут, розвиток, справедливість тощо. При цьому безпека визначається не лише як захищеність національних цінностей, а і як їх безперешкодне поширення. Ці положення закріплені й у Стратегії національної безпеки США, у якій інші держави розглядаються в контексті їх ставлення до демократичних цінностей. Стверджується, що «з метою захисту нашої нації та поваги до наших цінностей Сполучені Штати прагнуть поширити свободу в усьому світі, очолюючи міжнародні зусилля зі знищення тиранії й підтримки ефективної демократії» [24].

Представники другого напряму наголошують на взаємозв'язку національних цінностей та інтересів, необхідності врахування їх взаємообумовленості в дослідженні проблем національної безпеки. Серед них можна назвати А. Величка, І. Волощука, В. Горбуліна, Б. Демидова, А. Качинського, В. Ліпкана, Г. Ситника та ін. [24].

Третій напрям наукових розробок полягає в дослідженні національної безпеки в контексті захисту національних інтересів. Представниками цього напряму є низка українських та і західних науковців: В. Богданович, О. Бодрук, О. Данільян, О. Дзьобань тощо. Варто також звернути увагу на розширення змісту поняття «національна безпека»: якщо раніше забезпечення національної безпеки розглядалося в контексті захисту інтересів насамперед держави, то в сучасних

дослідженнях концентрується увага на захисті інтересів особи (громадянина) та суспільства [5].

Водночас деякі науковці висловлювали думку, що даний підхід не зовсім відповідає сучасним вимогам, оскільки зосереджує увагу виключно на інтересах держави, розвитку її економічного та військового потенціалу й підпорядкування цим цілям інтересів окремих особистостей. У кінцевому результаті він призводить до дезінтеграційних процесів [5].

Проблема співвідношення інтересів особи, суспільства й держави в політиці національної безпеки остаточно не вирішена на користь інтересів людини. Справа в тому, що в системі забезпечення національної безпеки провідну, системоутворювальну роль відіграє держава. Саме державні органи й посадові особи формують нормативно-правову базу у сфері забезпечення національної безпеки, приймають рішення щодо запобігання загрозам і нейтралізації загроз, виконання яких має обов'язковий характер. Важливою також є монополія держави на застосування державної воєнної організації та здійснення інших передбачених законами заходів примусового характеру щодо забезпечення національної безпеки.

На сучасному етапі розвитку науки безпекознавства виділяють такі основні складники національної безпеки: безпеку особистості; державну безпеку (поняття, що характеризує рівень захищеності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз); громадську безпеку (поняття, виражене рівнем захищеності особистості й суспільства переважно від внутрішніх загроз); техногенну безпеку (рівень захищеності від загроз техногенного характеру); екологічну безпеку й захист від загроз стихійних лих; економічну безпеку; енергетичну безпеку (як складник економічної безпеки); інформаційну безпеку; кібербезпеку [9].

Головними об'єктами національної безпеки є громадяни (їхні права і свободи), суспільство (його духовні й матеріальні цінності), держава (її конституційний устрій, суверенітет і територіальна цілісність). На цій підставі основними чинниками впливу на національну безпеку можна визначити: розвиненість громадянського суспільства, рівень демократизму, сформованість і

дієвість законодавчої бази правової держави, захищеність особи; економічні можливості держави; стан збройних сил, їхню боєздатність і боєготовність; національне визначення та самобутність; розвиток національної самосвідомості й культури; наявність загальної стратегії національного розвитку, «національної ідеї», загальновизнаної мети; національну згоду та єдність; внутрішньополітичну стабільність; готовність і здатність політичних сил реалізувати загальновизначені цілі [5].

Основні завдання забезпечення національної безпеки – це захист державного ладу; захист суспільного ладу; забезпечення територіальної недоторканності й суверенітету; забезпечення політичної та економічної незалежності нації; забезпечення здоров'я нації; охорона громадського порядку; боротьба зі злочинністю; забезпечення техногенної безпеки; захист від загроз стихійних лих [20].

Отже, розглянувши поняття сутності національної безпеки, її основні складники та чинники впливу на національну безпеку України в умовах сучасних загроз, ми зрозуміли, що забезпечення національної безпеки являє собою комплекс політичних, економічних, соціальних, правових і військових заходів, спрямованих на гарантування нормальної життєдіяльності нації та усунення можливих загроз. Таким чином, національну безпеку загалом і її складники можна розглядати як стан, коли відсутня небезпека, а бажаний рівень національної безпеки – як мету, спосіб або необхідну умову життєдіяльності людини, соціальної групи, суспільства й держави.

З поняттям національної безпеки тісно пов'язана низка інших. Зокрема звернемо увагу, що зазначений діючий Закон України «Про національну безпеку України» виділяє також поняття воєнної безпеки, яку трактує як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз», а також громадську безпеку (захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів,

органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз») та державну безпеку («захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру») [38].

Дано у даному законі й визначення поняттю загроз національній безпеці України, якими є «явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» [38].

Ще одним важливим терміном є національні інтереси України. Трактовки національного інтересу в науковій літературі також є різними, а в зазначеному законі їх визначено як «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [38].

З поняттям національних інтересів тісно пов'язано поняття національних цілей (нормативно-правове визначення терміну в Україні відсутнє). Національні цілі – це конкретні цілі, що держава ставить перед собою заради захисту національних інтересів. Національні цілі мають бути чітко зрозумілими, обґрунтованими та правильно визначеними, помірно амбіційними та спроможними використовувати всі наявні ресурси. Залежно від завдань і предмета досліджень основою класифікації цілей міжнародних акторів є різні критерії. Головні цілі розглядаються з точки зору їх важливості для існування самого міжнародного актора, тому їх ще називають життєво важливими. Досягнення важливих, а також неосновних (другорядних) цілей не пов'язане із самозбереженням актора. Невдача щодо їх досягнення не призводить до втрати ним своєї автономності. Якщо оцінюють можливість реалізації, то з цієї позиції розглядають реальні та нереальні цілі. Реальні цілі, зважаючи на можливі терміни їхньої реалізації, поділяють на короткотермінові, середньотермінові,

довготермінові та перспективні. Часовий фактор цілей також визначає їх постійну або короткотривалу потребу в арсеналі учасників міжнародних відносин [7].

Слабкі сторони національної безпеки держави – це відсутність важливих елементів системи забезпечення національної безпеки або заходів, що досі не вдається здійснити у сфері національної безпеки порівняно з іншими державами, внаслідок чого вона потрапляє у несприятливе воєнне, політичне, економічне, інформаційне, екологічне тощо становище. Сильні сторони системи забезпечення національної безпеки держави – це особливі успіхи порівняно з іншими державами, що дають їй додаткові переваги при здійсненні державної політики національної безпеки (досвід, доступ до унікальних ресурсів, наявність передових технологій та сучасного устаткування, висока кваліфікація персоналу, висока якість продукції тощо).

Як забезпечити національну безпеку? Як захистити національні інтереси? Шукаючи відповідь на це питання ми переходимо до поняття «стратегія». Власне термін «стратегія» (дав.-гр. *στρατηγία*) походить з Давньої Греції. На сьогоднішній день існує визначення даного поняття як загального, недеталізованого плану, що охоплює довготривалий проміжок часу та способу досягнення важливої мети. Термін використовується в багатьох сферах суспільного життя, зокрема у політиці та економіці. Активно використовується поняття і в сучасному державному управлінні. Проте, якщо повернутися до первинного значення, то поняття стратегії тісно пов'язано з війною. Власне у Давній Греції «стратегія» і означала «мистецтво війни» (а «стратег» – головнокомандувач), і у цьому контексті поняття «військова стратегія» навіть є певною тавтологією. Щоправда у наш час значення багатьох слів змінилося і дане словосполучення є цілком виправданим. Завданням стратегії у будь-якій сфері є ефективне використання наявних ресурсів для досягнення основної мети (стратегія як спосіб дій стає особливо необхідною в ситуації, коли для прямого досягнення основної мети недостатньо наявних ресурсів) [2].

Далі перейдемо до визначень таких понять як стратегії національної та воєнної безпеки. Згідно ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»

від 21 червня 2018 р. Стратегія національної безпеки України це «документ, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки» [38].

У тій самій статті зазначеного закону було вперше на законодавчому рівні визначено термін «Стратегія воєнної безпеки України». Відповідно вона представляє собою «документ, у якому викладається система поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів». Також у даному законі було дано визначення Стратегії кібербезпеки України («документ довгострокового планування, що визначає загрози кібербезпеці України, пріоритети та напрями забезпечення кібербезпеки України з метою створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави») [38].

Зазначимо, що термін «воєнна стратегія» досить близькій до поняття «воєнна доктрина». Власне термін «доктрина» походить з іншої мови – латинської, і латинських слів «doctor» (вчитель) та «docere» (вчити). Але визначення поняття «воєнна доктрина» у Воєнній доктрині України 2015 р., яка втратила чинність з прийняттям Стратегії воєнної безпеки у 2021 р, є практично повністю ідентичним визначенню Стратегії (див. вище). Якщо бути точним, то є лише одна відмінність. Стратегію визначили як «документ про систему поглядів...», а доктрину – просто як «систему поглядів...». Тобто у наш час ці два поняття часто використовуються як синоніми. До того ж затверджена у березні 2021 р. Стратегія воєнної безпеки України мала подвійну назву – «Воєнна доктрина України (Стратегія воєнної безпеки України)». Але у подальшому текст у дужках став назвою документа [46].

Стратегія воєнної безпеки України даним законом віднесено до документів довгострокового планування (понад п'ять років). На той момент даного документу

в Україні не було і знадобилося три роки для того, щоб він з'явився. Головною метою Стратегії воєнної безпеки України є завчасно підготовлена та всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Власне у Стратегії зазначається, що всеохоплююча оборона України представляє собою «комплекс заходів, основний зміст яких полягає у: превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, протидії в кіберпросторі та нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі; використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо); застосуванні всіх форм і способів збройної боротьби з агресором, зокрема асиметричних та інших дій для оборони України, з дотриманням принципів і норм міжнародного права» [3].

Іншими важливими поняттями тісно пов'язаними із всеохоплюючою обороною України є «стримування» та «стійкість». Стимування в контексті всеохоплюючої оборони України передбачає готовність сил оборони України, національної економіки, населення та всієї держави до надання відсічі збройній агресії проти України, нарощування спроможностей системи протиповітряної оборони, створення цілісної системи територіальної оборони, вжиття превентивних заходів щодо протидії воєнним загрозам, досягнення та підтримання спроможностей завдати противнику неприйнятних політичних, економічних, воєнних та інших втрат, з огляду на які він буде змушений відмовитися від ескалації або припинити збройну агресію проти України. У свою чергу досягнення стійкості відбувається через здатність системи управління державою, сил оборони, національної економіки, інфраструктури та суспільства

швидко відновлюватися та адаптуватися до змін у безпековому середовищі й до тривалого протистояння в наданні відсічі і стримування збройної агресії проти України, підтриманням спроможностей до здійснення стратегічного розгортання, територіальної оборони України, руху опору, ведення операцій (бойових, спеціальних, стабілізаційних дій), налагодженням надійних каналів комунікації з населенням та підтриманням його життєдіяльності [5].

Зазначимо, що всеохоплююча оборона України також відповідає закріпленому Статутом ООН суверенному невід'ємному праву кожної держави на самооборону від агресії. Тому воєнна безпека України є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян.

Аналіз стратегій воєнної безпеки різних держав показує, що компонент воєнної безпеки починає домінувати в стратегічних установах. Так наприклад, у Грузії проект називається «доктрина національної безпеки», а в Польщі та Словаччині прийняті документи мають назву «стратегія безпеки». Структура стратегії визначається основними та частковими закономірностями війни. До основних закономірностей війни належать: характер війни залежить від політичних цілей війни; хід та результати війни залежать від економічних потенціалів сторін, які протиборствують. До часткових закономірностей війни належать: хід та результати війни залежать від морально-психологічного стану особового складу сторін, які протиборствують; хід та результати війни залежать від науково-технічних потенціалів сторін, які протиборствують; хід та результати війни залежать від воєнних потенціалів сторін, які протиборствують. У США президенти, виконуючи свою передвиборну програму, оголошують стратегію національної безпеки, на підставі якої голова Об'єднаного комітету начальників штабів готує і затверджує національну воєнну стратегію [5].

На даний час відомі п'ять основних форм, за якими розробляються стратегії воєнної безпеки у різних державах. Перша – містить у головному воєнно-

політичні настанови. При такому змісті документ більше претендує на доктрину зовнішньої політики держав-спільників, чим на воєнну стратегію в її класичному розумінні. Друга – охоплює тільки воєнно-технічні аспекти стратегії. З цієї причини вона, як правило, називається «стратегією». За такою формою, наприклад, розроблена Національна воєнна стратегія США. Третя форма містить у собі дві групи настанов: військово-політичні і військово-технічні. Вимоги до такої стратегії викладені в підручниках з військового мистецтва, але реалізувати її на практиці виявилось неможливим. Відмовилися від такої структури стратегії (воєнної доктрини) й у країні-агресорі. Четверта форма містить доктринальні установки у вигляді воєнного меморандуму про наміри. По такому шляху пішли більшість країн Європи. П'ята форма складається з трьох розділів: воєнно-політичного, воєнно-технічного і воєнно-економічного [22].

Однією з фундаментальних основ, що лежить в методології стратегії, є питання про її структуру – сукупності обов'язкових установок. Це є головним предметом вчення про стратегію. З вибору об'єкта Стратегії чітко впливає зміст її розділів, який вибудовує загальну логіку документа: воєнно-політична обстановка та характерні риси сучасних воєнних конфліктів (у яких умовах зароджуються сучасні воєнні конфлікти); запобігання виникненню воєнних конфліктів (що держава повинна зробити, щоб запобігти виникненню воєнного конфлікту); підготовка держави до збройного захисту національних інтересів (як держава повинна готуватися на випадок воєнного конфлікту); застосування воєнної сили у воєнних конфліктах (яким чином держава братиме участь у воєнному конфлікті й захищатиме національні інтереси) [2].

У якості загальних настанов воєнна стратегія має містити: відношення держави до війни; причини війни; джерела воєнної небезпеки; шляхи забезпечення воєнної безпеки на національному, локальному, регіональному і глобальному рівнях; задачі держави в мирний і воєнний час; задачі ЗСУ, принципи будівництва ЗСУ; відношення держави до зброї масового знищення; спрямованість будівництва воєнної організації держави; ціль і задачі воєнно-економічної і воєнно-технічної політики; порядок формування воєнного бюджету;

фінансування програм матеріального і соціального забезпечення військовослужбовців; шляхи реалізації настанов Стратегії. При наявності загальних настанов Стратегія може бути скоординована (сполучена) із воєнними доктринами суміжних і інших держав і в такий спосіб стати правовою основою запобігання війни.

У воєнній науці та воєнному мистецтві воєнні стратегії також класифікуються: 1) за змістом і формою – Біла книга (Велика Британія, Німеччина, Польща, Франція, держави Латинської Америки); Воєнна доктрина (Білорусь, Болгарія, Казахстан); стратегія безпеки (США, Польща, Словаччина, Україна); 2) за стратегічною ознакою – глобальні (США); ядерні (РФ); коаліційні (НАТО); регіональні (Ліга арабських держав); корпоративні (монархії Перської затоці); тактичні (Велика Британія, Франція); державні (Україна, Казахстан); 3) за правовою ознакою – легітимні (які затверджені вищим законодавчим органом); уніфіковані (у стадії дискусії); конвенційні (які розроблені у рамках Женевських конвенцій); верифікаційні (у всіх членів Організації по безпеці та співробітництву у Європі); 4) за якісною ознакою – екстенсивні; інтенсивні (сучасні воєнні доктрини); пасивні (у Франції до 1939 року); миротворчі (Велика Британія); декларативні (в Угорщині до вступу в НАТО); реакція на воєнні загрози (Україна); реакція на воєнні загрози і небезпеки (Польща); традиційне будівництво збройних сил (більшість країн світу) [53].

Треба зазначити, що розуміння сутності стратегії воєнної безпеки в різних країнах є неоднаковим. На Заході це поняття вживається в ширшому значенні, яке може охоплювати будь-які воєнно-теоретичні і воєнно-політичні настанови й погляди. Документи, у яких викладені ці стратегічні погляди, у різних країнах називаються неоднаково. Наприклад, у Республіці Казахстан – «воєнна доктрина», у Німеччині – «Біла книга», у Сполучених Штатах Америки – «стратегія національної безпеки», у співдружності країн-членів НАТО – «стратегічна концепція НАТО», у Китайській Народній Республіці – «оборонна доктрина», в Японії – «Основний курс в галузі оборони». Сама форма і стилістика такого документа у всіх країнах передбачає «оборонність». Не залишилося жодної

серйозної держави, що має у своїй юридичній базі стратегію, у якій були б прописані якісь наступальні устремління (багато країн взагалі обходяться без неї). Те ж саме стосується й військових альянсів [50].

Важливим поняттям є термін «стратегічні дії», які представляють собою сукупність узгоджених і взаємопов'язаних по цілі, задачам, місцю і часу внутрішніх і зовнішніх дій держави, які проводяться по єдиному замислу і плану для досягнення стратегічних цілей держави [52].

До інших важливих положень теорії питання слід віднести наступні базові поняття: «стратегічні союзники» (вища форма стратегічних відносин держав) – об'єднуються спільною кінцевою стратегічною метою і взаємодіють для її досягнення; «стратегічне партнерство» – співробітництво держав для досягнення цілей, відбувається у важливих областях і сферах, носить взаємну, але досить вузьку зацікавленість. Держави і території можуть також вважатися стратегічно нейтральними по їх особистій заявці і міжнародно-визначеному статусу, але такими вони будуть реально до тих пір, доки не потраплять у сфери заявлених інтересів інших (сильніших) суб'єктів стратегічних відносин [52].

Важливим при розгляді даного питання є поняття «війна». На початку XXI ст. радикально змінилися підходи до сучасних війн, їх теорія, практика ведення і основи підготовки країни до війни. Термін «війна» раніше використовувався тільки для стереотипної ситуації, коли літаки скидають бомби, танки стріляють, солдати вбивають одне одного. Сьогодні це вже не зовсім так. Війна – це соціальний процес, який характеризується цілеспрямованою боротьбою суб'єктів геополітики за підтвердження переможців в новій ролі і статусі, за можливість формування нової картини світу і подальше керівництво ним. Ціль світової війни – не знищення противника, а силовий перерозподіл ролі держави. Війна завжди закінчується перемогою однієї з сторін, в той час як воєнний конфлікт може бути врегульований. Стан сучасної війни – це стан перманентної, незатухаючої, керованої смуги, яка нав'язується сильнішими всьому світу. Її ознаки – це постійні і перманентні зміни стану суверенітетів і потенціалів сторін, в ході яких виявляється, що одна з них явно втрачає національний (державний)

суверенітет і потенціал (здає позиції), а друга – нарощує свій. Сучасна війна часто розглядається як війна ідеологій, яку агресивно проводять з застосуванням геополітичних технологій і забезпечених необхідною інформаційною, економічною і військовою перевагою, з періодичним застосуванням власне воєнних засобів війни. До сучасних війн відносяться війни ХХ – початку ХХІ ст., які перманентно беруться за формування тієї картини світу і тієї форми післявоєнного управління, що забезпечував би значну роль нації в світі: це війни між цивілізаціями і державами, які відносяться до різних типів цивілізацій і сповідують в сутності своєї національної генетики різні школи базових цінностей [11].

За масштабами війни ділять на локальні (війна між двома чи більше державами, у якій воєнні дії обмежені територіями воюючих держав та переслідуються воєнно-політичні цілі, що зачіпають переважно інтереси лише цих держав), регіональні (війна, що охоплює певний регіон (частину континенту) за участю всіх чи більшості держав регіону та з метою досягнення воєннополітичних цілей, що зачіпають інтереси цих держав) та глобальні.

Існує також поняття «воєнного конфлікту» (форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили). Основними видами воєнних конфліктів є війна (див. вище) та збройний конфлікт; Збройний конфлікт представляє собою збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави (внутрішній збройний конфлікт). Зазначимо, що внутрішні збройні конфлікти відбуваються, як правило, за тієї чи іншої підтримки ззовні [11].

У ХХІ ст. практично в усіх діючих сучасних збройних конфліктах беруть участь незаконні воєнізовані організації (згадаємо хоча б сумнозвісну терористичну російську «приватну військову компанію» «Вагнер»). Вперше в новітній історії мають місце локальні війни, у яких одну зі сторін представляють незаконні іррегулярні формування. Сучасні воєнні конфлікти здобувають надзвичайну жорстокість і неконвенційність ведення збройної боротьби. Аналіз

сучасних регіонально-локальних воєнних конфліктів і їхня класифікація дозволяють встановити низку стійких тенденцій у динаміці їхнього розвитку, а саме: кількість воєнних конфліктів у стані врегулювання і збройного протиборства постійно росте; кількість втрат серед цивільного населення постійно росте; росте кількість держав прямо або побічно утягнених у збройні конфлікти. На жаль, проблема біженців та тимчасово переміщених осіб гостро постала і для сучасної України.

Іншим важливим поняттям є «воєнна політика», тобто діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки держави щодо запобігання воєнним конфліктам, організації та здійснення військового будівництва і підготовки війська до збройного захисту національних інтересів. Під «воєнно-політичною обстановкою» як правило розуміють стан воєнно-політичних відносин з актуальних (проблемних) питань на певний момент (період) часу. З нею перекликається терміни «воєнно-політичні відносини» – сукупність намірів і дій сторін (держав, коаліцій держав, міжнародних корпорацій, політичних партій, соціально-політичних рухів), спрямованих на досягнення власних інтересів із застосуванням усіх наявних інструментів у політичній, воєнній, економічній та інших сферах життєдіяльності [11].

Важливими та близькими за змістом поняттями у контексті Стратегії воєнної безпеки є також «воєнно-політичний виклик» (наміри або дії однієї зі сторін воєнно-політичних відносин, що спрямовані на досягнення власних цілей без урахування інтересів іншої сторони, з усвідомленням можливості заподіяння їм шкоди) та «воєнно-політичний ризик» (наміри або дії однієї зі сторін воєнно-політичних відносин, які за певних умов опосередковано можуть заподіяти шкоди національним інтересам іншої сторони). В міжнародному праві використовується також поняття «загрози застосування воєнної сили», під якою розуміємо наміри або дії однієї зі сторін воєнно-політичних відносин, які свідчать про готовність до застосування воєнної сили проти іншої сторони з метою досягнення власних цілей. Під словосполученням «критична інфраструктура» мається на увазі системи та об'єкти, фізичні чи віртуальні, настільки життєво важливі для держави,

що недієздатність або знищення таких систем або об'єктів підриває національну безпеку, економіку, здоров'я або безпеку населення [51].

На сьогоднішній день у вітчизняне законодавство увійшло поняття «сектор безпеки і оборони», який є підсистемою забезпечення національної безпеки, охопленою єдиним керівництвом сукупність органів державної влади, військових формувань і правоохоронних та спеціальних органів і служб [2].

Не можна обійти і поняття протилежні за сутністю союзницьким відносинам, таких як «ворог», «противник» і як перехідної від позитива «опонент». Отже «опонент» – це опозиціонер, не друг і не ворог. У військовій термінології «противник» – це завжди ворог, якого треба знищити. «Ворог» – це діючий з ворожими намірами, офіційно і активно, антагоніст. «Цілі ворога» – знищення ворога, це – відкрита війна. «Цілі противника» – нанесення збитку, який понижує статус противника, це – скрита війна. «Цілі опонента» – недобросусідські відносини, змагання, але це ще не війна. У противників і опонентів можуть бути спільні тимчасові інтереси і цілі. У ворогів спільних інтересів і цілей немає і не може бути, так вже все визначено і прийняті рішення. В системі стратегічних відносин, ворогом – можливо бути і стати; противником – являтися; опонентом – вважатися (рахуватися) [5].

«Стратегічний противник залишається таким і в тому випадку, якщо він офіційно в такій якості не визначається і існує як «стратегічний опонент», хоча стратегічні цілі суб'єктів стратегічних відносин відомі, але офіційно не визначені антагоністичними. В такому неофіційному статусі, стратегічний опонент може існувати до моменту вибору ним рішення – або він наш відкритий партнер (союзник), або наш відвертий противник, тобто – ворог. Звісно бути партнером завжди краще ніж ворогувати. Для того, щоб бути «стратегічними партнерами» необхідно, в першу чергу визначитися з перспективою розвитку світу (а також своєї і партнера), з масштабами і переліком сумісних завдань, питаннями прямої взаємодії, інформованості, ступеню відкритості, а головне – з цілю партнерства [5].

Наприкінці 2022 р. в Україні питання щодо ворога є абсолютно зрозумілим. Але так було не завжди. Багато років (і навіть після окупації Криму та гібридної війни на сході) пересічні українці тішили себе ілюзіями щодо сусідньої країни, яку колись навіть називали братньою. Історію формування забезпечення національної безпеки України буде розглянуто у наступному підрозділі нашої магістерської роботи.

1.2. Історія формування забезпечення національної безпеки в Україні

Концепції забезпечення національної безпеки України розроблялися задовго до 1991 р. Зокрема у 2019 р. було видано написану у 30-х рр. минулого століття роботу одного з діячів ОУН М. Колодзінського (1902-1939 рр.) «Воєнна доктрина українських націоналістів» [10]. Її зміст виходить за межі назви. Фактично вона присвячена саме проблемам розробки стратегії національної безпеки. Автор зазначав: «Ми лише любимо Україну так далеко, що й життя за неї віддамо, а таку любов Бог благословить». За 90 років до початку відкритої російської агресії у лютому 2022 р. Колодзінський попереджав що «нам сьогодні грозить від москалів більша загроза, ніж у давнину від печенігів, половців чи татар. Москалі не тільки хочуть знищити нашу стару українську культуру, але й перемінити нашу психіку», «які б там жорстокості не застосували московські хани, то все ж український народ не піддасться... бо все те, що робила Москва і сьогодні робить, це все є негоцією Бога на землі. Не треба отже обманювати себе впливом Москви. Цей вплив є такий, як давньої столиці Золотої Орди». Певним пророцтвом була й фраза «Європа нинішня не хоче війни, бо боїться великих жертв» [13].

Перший український профільний закон про національну безпеку (він мав назву «Про основи національної безпеки України») було прийнято майже 20 років тому – 19 червня 2003 року. Це був великий крок уперед в системі нормативно-правового забезпечення національної безпеки України. Зокрема було визначено основи та принципи національної безпеки і оборони, а також засади державної

політики в цьому напрямі. Зокрема було визначено основні поняття у даній сфері, встановлено пріоритети національних інтересів України, у т. ч. інтеграція в європейський простір, а також набуття членства в ЄС та НАТО (але з ганебною оговоркою щодо збереження при цьому «добросусідських відносин та стратегічного партнерства» з росією) [4].

Як зазначалося у п. 1.1 нашої магістерської роботи, на сьогоднішній день діє новий закон «Про національну безпеку України», який було прийнято 21 червня 2018 р. У Законі було: 1) структуровано систему підпорядкування у секторі безпеки та оборони та визначено напрямки для розробки стратегічних планів; 2) встановлено обсяг видатків на фінансування сектору безпеки і оборони; визначено склад Збройних сил України; визначено механізми цивільного контролю в цій сфері тощо. Важливим було те, що європейська та євроатлантична інтеграції була закріплена (так само як і у преамбулі до Конституції України) як стратегічний курс України, і вже без будь яких застережень [38].

Замість «пріоритетів національних інтересів» було введено інший термін – «фундаментальні національні інтереси». І всього їх визначено 3 (у попередньому законі пріоритетів було 10): 1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; 2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; 3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони [38].

Іншим важливим історичним кроком було затвердження Воєнної доктрини України указом Президента України від 15 червня 2004 р. У Воєнній доктрині враховано вимоги Указу Президента України від 8 липня 2002 р. щодо введення в дію рішення РНБО України від 23 травня 2002 р. «Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)», а також заходи Плану дій Україна-НАТО і Цільового плану дій Україна-НАТО. Указ Президента України

«Про Воєнну доктрину України» дав змогу: висвітлити основні погляди щодо забезпечення воєнної безпеки України з діалектичним поєднанням мирних (невійськових) та військових засобів відповідно до норм міжнародного права; розвинути нормативно-правову базу національної безпеки України у воєнній сфері; конкретизувати основні стратегічні цілі застосування Збройних Сил України у взаємодії з іншими військовими формуваннями, їх завдання щодо забезпечення воєнної безпеки й оборони України; сприяти процесу реформування Воєнної організації держави, насамперед ЗСУ та прийняттю відповідних законодавчих і нормативно-правових актів [7].

У подальшому, залежно від напрямку політичного курсу держави стосовно питань євроатлантичної інтеграції, указами Президента України в цей документ тричі вносилися зміни. Зокрема до Воєнної доктрини України увійшло положення, що: «в умовах сучасної воєнно-політичної обстановки інтереси національної безпеки України зумовлюють істотне поглиблення відносин з НАТО і ЄС. Ураховуючи те, що НАТО і ЄС є гарантами безпеки і стабільності в Європі, Україна обрала курс до повноправного членства в цих організаціях» [8].

Прихід до влади В. Ф. Януковича у 2010 р. став чорним днем для розвитку національної безпеки України. У підписаному ним Законі України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» йшлося про відмову нашої держави про членство у НАТО. Чи було це стратегічною помилкою, або злочином з боку Януковича? Не виправдовуючи людину, яка у подальшому відверто зрадила Україну, потрібно нагадати, що опитування громадської думки до 2014 р. показували, що переважна більшість українців не підтримувала вступ до НАТО. У 2010 р. у законі було визначено, що «Україна як європейська позаблокова держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур». Серед інших засад зовнішньої політики було визначено також те, що «дотримання Україною політики позаблоковості означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки,

продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес» [31].

Відповідно до даного закону (він діє і у 2022 р., тільки у текст звісно було внесено низку змін), Міністерство оборони України розробило проект нової редакції ВДУ, який був розглянутий і схвалений Урядом України (очолюваним ще одним сумнозвісним зрадником – Миколою Азаровим). Попри численні критичні зауваження експертів проєкт ВДУ був також схвалений на першому засіданні Комітету з реформування й розвитку ЗСУ та оборонно-промислового комплексу та введений в дію Указом Президента України № 390 від 8 червня 2012 р. [32].

Після окупації росією Криму та гібридної агресії на Донбасі у 2014 р. позаблоковість остаточно довела свою неефективність для України (але для країни-агресора вона як раз принесла користь).

Нову редакцію ВДУ почали готувати у 2014 р. із врахуванням критики попередньої редакції, а так і об'єктивні зміни у воєнно-політичній ситуації, які було викликано агресією Росії проти нашої держави. Її було схвалено на засіданні РНБО 2 вересня 2015 р. і введено дію Указом Президента України 24 вересня 2015 р. [17]. Було дано чітке визначення поняття ВДУ (потрібно зазначити, що у Стратегії воєнної безпеки України 2021 р. такого чіткого визначення немає і взагалі не міститься розділу або підрозділу про терміни). Важливим було те, що у 2015 р. було визначено перелік актуальних воєнних загроз: 1) збройна агресія і порушення територіальної цілісності України (тимчасова окупація росією АР Крим, міста Севастополя та військова агресія в окремих районах Донецької і Луганської областей); 2) нарощування військової потужності росії в безпосередній близькості до державного кордону України, у тому числі потенційна можливість розгортання тактичної ядерної зброї на території Криму; 3) мілітаризація росією тимчасово окупованої території шляхом формування нових військових з'єднань і частин, а також постачання бойовиків, військової техніки та засобів матеріально-технічного забезпечення; 4) присутність

військового контингенту росії у Придністровському регіоні Республіки Молдова, який може бути використаний для дестабілізації ситуації у південних регіонах України; 5) нарощування росією поблизу державного кордону України угруповання військ з потужним ударно-наступальним потенціалом, створення нових, розширення і модернізація наявних баз, об'єктів військової інфраструктури; 6) активізація спеціальними службами росії розвідувально-підривної діяльності в Україні з метою дестабілізації внутрішньої соціально-політичної обстановки в Україні, а також з метою підтримки не передбачених законом збройних формувань у східних регіонах України і створення умов для розширення масштабів збройної агресії; 7) діяльність на території України не передбачених законом збройних формувань, спрямована на дестабілізацію внутрішньої соціально-політичної ситуації в Україні, залякування населення, позбавлення його волі до опору, порушення функціонування органів державної влади, місцевого самоврядування, важливих об'єктів промисловості та інфраструктури; 8) територіальні претензії росії до України і посягання на її суверенітет та територіальну цілісність [33].

Вже у 2015 р. було визначено (як два перші серед семи можливих) такі сценарії реалізації загроз національній безпеці України у воєнній сфері: «1) повномасштабна збройна агресія росії проти України з проведенням сухопутних, повітряно-космічних, морських операцій з рішучими воєнно-політичними цілями; 2) окрема спеціальна операція росії проти України із застосуванням військових підрозділів та/або частин, вогневих ударів, інформаційних, інформаційно-психологічних операцій (дій) у сукупності з використанням невоєнних заходів...» [33].

Також було зазначено, що Україна прагне підтримувати дружні відносини з усіма державами світу на основі міжнародних договорів, укладених на принципах рівноправності, невтручання у внутрішні справи, взаємоповаги до незалежності, суверенітету та територіальної цілісності, а головною метою воєнної політики України на сучасному етапі названо «створення умов для відновлення територіальної цілісності держави, її суверенітету і недоторканності в межах

державного кордону України». Цілі ж визначені наступні: 1) відбиття збройної агресії росії проти України; 2) забезпечення обороноздатності України на рівні, достатньому для запобігання виникненню збройного конфлікту; 3) участь України у реалізації спільної політики безпеки і оборони ЄС; 4) удосконалення системи забезпечення воєнної безпеки [33].

У третьому розділі нашої магістерської роботи буде більш детально проаналізовано зміст діючих стратегій національної та воєнної безпеки України (остання прийшла на зміну ВДУ у 2021 р., незадовго до повномасштабної збройної агресії, про яку і йшлося у першому сценарії ВДУ). Багато сюжетів ВДУ 2015 р. повторюються у Стратегії 2021 року, що й не дивно.

Потрібно акцентувати, що у Стратегії воєнної безпеки 2021 року ворог України був знову чітко визначений. Зазначалося, що росія є воєнним противником України, який здійснює збройну агресію проти України, тимчасово окупував територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, території у Донецькій та Луганській областях. Зазначимо, що в умовах ХХІ ст. мало яка офіційна державна влада ризикує відверто називати ім'я свого державного і воєнного ворога. І Україна ніколи б цього не зробила до початку розв'язаної проти неї гібридної війни. Але прийшов час коли потрібно називати речі своїми іменами. Не лише у стратегіях національної та воєнної безпеки (2020 та 2021 рр.), а вже у Воєнній доктрині 2015 р. було названо по імені країну-агресора.

У 2022 року ворог скинув всі маски. Час гібридної війни відійшов у минуле. Наша країна стала жертвою повномасштабної збройної агресії.

РОЗДІЛ 2

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ НАТО

2.1. Забезпечення національної безпеки у Франції та Німеччині

Наша держава прагне бути членом Організації Північноатлантичного договору (НАТО). І в процесі інтеграції до НАТО нашій державі надзвичайно корисно буде вивчити досвід держав, які входять до оборонного Альянсу. Важливим є вивчення зарубіжного досвіду у цілому, передусім держав-членів НАТО.

Досвід Франції досвід є також додатково корисним з огляду на співставні з українськими розміри території, кількість населення (щоправда внаслідок демографічної кризи Україна вже суттєво відстала від Франції). Водночас потрібно мати на увазі, що в основу формування політики національної безпеки був закладений лозунг про те, що Франція є великою світовою державою. Це дає їй привід претендувати на глобальну роль в світі, що виказується в прагненні грати роль посередника між західними країнами і країнами «третього» світу. На відміну від США Франція ніколи не прагнула до одностороннього гегемонізму. Традиційне забезпечення національної безпеки розглядається в контексті рівноваги великих держав в межах багатопольярного світу. Відсіль традиційне прагнення Франції до проведення виваженої гнучкої політики балансування і відмова від будь-яких двосторонніх домовленостей на користь багатосторонніх. Франція розглядає військові інструменти, як основу забезпечення політики безпеки, що відображується у відособленому від країн НАТО підході до питань національної оборони, а також проведення власної ядерної політики. В системі європейської безпеки Франція розглядає себе, як регіонального лідера, який стримує європейські апетити США, Великобританії, Німеччини та Росії [50].

Основним актором в сфері національної безпеки Франції є Президент. Національні доктрини і концепції, прийняті за основні напрямки забезпечення

безпеки (як правило не носять характеру цільного, єдиного документу) є межами поточних рішень і дають орієнтири для перспективних. Особливу роль відіграє Генеральний секретаріат національної оборони, який підпорядкований Прем'єр-міністру країни і є координатором з питань оборони, дипломатії, економіки і науково-технічних досліджень в цих сферах (по аналогії Ради національної безпеки в США). Велику роль в формуванні національної доктрини і концепції національної безпеки Франції відіграють МЗС, МО, Генеральний штаб, які відповідають за розробку воєнної доктрини [19].

В основу національної стратегії 1967 року «Оборона по всім азимутам» лягли міркування про незворотну стратегічну рівновагу між СРСР і США, пріоритету ядерних сил над силами загального призначення і незалежного забезпечення власної національної безпеки. Концепція стримування «слабким сильного» переслідувала ціль попередження ядерної війни і визначала необхідність оборони від ядерного удару тільки національної території [19].

Кожний раз при зміні політичного лідера країни (Президента) відбувалися зміни в ідеології національної безпеки і воєнній доктрині. Наступні зміни відбулися вже в 1969 році. Ж. Помпиду відійшов від ідеологічної формули Ш. де Голля про Францію як про велику державу. Політика національної безпеки базувалася на необхідності вирівнювання економічних потенціалів Франції і Німеччини, розширення співробітництва з США, підтримання рівних відносин з СРСР і посилення позицій на Близькому Сході. Ядерні гарантії Німеччині надавалися в якості основи співробітництва між країнами. Було знято питання застосування ядерних сил в глобальному масштабі і переорієнтація їх на Схід. Передбачалися узгоджені дії в Європі з планами ОЗС НАТО [50].

Наприкінці ХХ століття лозунг «величності» Франції був змінений на «впливовість». Франція прийняла концепцію пошуку рівноваги у взаємовідносинах вісі Схід-Захід. Були зміщені в бік сил загального призначення. Відмічалось, що життєві інтереси Франції не можуть зводитися тільки до національної території, не чіпаючи проблем безпеки її європейських союзників.

Центральною настановою була орієнтація на глобальне стримування як силами загального призначення так і ядерними [50].

В останній час Франція в формулюваннях та реалізації стратегії воєнної безпеки тяжіє до євроатлантичних структур із втратою самобутності і оригінальності. На думку французьких аналітиків, для Франції необхідна противага сильної Німеччини, нездорової Росії і перманентної нестабільності. Концепція «адаптованої до НАТО» вже має свої наслідки – в 2008 р. Франція проголосила про свою участь у воєнній складовій НАТО [51].

За часів Президента Е. Макрона ведеться активні пошуки нової моделі національних інтересів, які фактично тривають і до цього часу. При цьому амплітуда коливань поглядів досить незначна – між атлантизмом і євроцентризмом. Але при цьому безпековий сектор держави отримує належний рівень уваги і відповідного фінансування. Так наприклад розмір фінансування Збройних Сил Франції незалежно від економічних негараздів коливається в межах 2 % від національного ВВП [55].

Зазначимо, що до 2022 року у Франції були певні симпатії до росії та прагнення враховувати її інтереси. Нечувана жорстокість російських загарбників в Україні відштовхнула від росії багатьох французів. На порядку денному прийняття нових оборонних стратегій з чітко визначеним статусом росії як противника. Водночас потрібно зазначити, що у Франції і зараз залишаються певні ілюзії щодо росії. Неодноразово декларувалося бажання «залишати канал переговорів з москвою».

Розглянемо також досвід Німеччини у формуванні стратегії національної безпеки. На відміну від Франції, Німеччина після поразки у Другій світовій війні не проголошує великодержавних амбіцій, враховуючи свій тягар історичної вини щодо розв'язання Другої світової війни.

Під стратегією національної безпеки (документу з такою назвою немає) в Німеччині мається на увазі сукупність основоположних документів, в яких відображені погляди керівництва країни на військове будівництво, підготовку країни і збройних сил до участі у збройних конфліктах, форми і способи

застосування ЗС у військових діях по забезпеченню безпеки і захисту політичних та економічних інтересів держави. Особливістю німецьких підходів до формулювання положень стратегії є врахування особливого статусу країни після Другої світової війни. Так, ФРН була змушена делегувати НАТО низку повноважень у сфері стратегічного військового планування. Крім того, відповідно до Основного закону країни значною частиною влади щодо окремих сфер діяльності уряду володіють відповідні міністри, в той час як федеральний канцлер в повсякденних умовах має лише право загального керівництва. Погляди керівництва країни на військове будівництво знайшли відображення насамперед в основному законі (конституція ФРН), міжнародно-правових актах, укладених з участю Німеччини, а також у ряді документів стратегічного характеру, які в сукупності відображають всі аспекти військової доктрини [18].

Підґрунтям німецької політики в сфері національної безпеки та оборони є положення Конституції (у Німеччині вона має офіційну назву – Основний закон) про те, що ФРН, будучи рівноправним членом об'єднаної Європи, зобов'язується служити справі забезпечення глобальної стабільності і безпеки. Головні напрямки політики країни в галузі безпеки визначаються її геостратегічним становищем, всеосяжною транснаціональною взаємодією в якості торговельно-економічної та індустріально розвиненої нації, а також міжнародними зобов'язаннями, які зумовлені насамперед членством Німеччини в ООН, НАТО і ЄС [18].

До інтересів Німеччини у сфері безпеки відносяться: забезпечення суверенітету і територіальної цілісності держави; захист прав і свобод, а також забезпечення безпеки громадян ФРН; запобігання конфліктам, які можуть загрожувати національним інтересам; участь у міжнародних операціях кризового врегулювання; протидія глобальним викликам, і перш за все транснаціональному тероризму і розповсюдженню зброї масового ураження; сприяння та захист вільної та безперешкодної міжнародної торгівлі як основи добробуту німецького держави; дотримання прав людини та норм міжнародного права [52].

Згідно зі ст. 87 Основного закону Німеччини головне завдання національних збройних сил – оборона території країни від зовнішніх загроз. Ст. 5

Північноатлантичного договору та положення нової стратегічної концепції альянсу закріплюють зобов'язання Німеччини щодо забезпечення колективної безпеки в рамках НАТО. Згідно зі ст. 24 Основного закону, Німеччина є частиною системи колективної безпеки, добровільно йде на обмеження свого суверенітету з метою «забезпечення мирного і міцного порядку в Європі». Політична, військова та військово-технічна складові стратегії воєнної безпеки ФРН викладені в наступних стратегічних документах: «Біла книга з питань політики безпеки Німеччини та перспектив розвитку збройних сил»; «Основні напрямки політики Німеччини в галузі оборони»; «Концепція бундесверу»; «Директива генерального інспектора по подальшому розвитку збройних сил» і «План оснащення бундесверу озброєнням і військовою технікою». «Біла книга з питань політики безпеки Німеччини та перспективам розвитку збройних сил» розробляється на підставі рішення кабінету міністрів країни за подання міністра оборони. Її перевидання здійснюється у разі істотних змін глобальної та регіональної військово-політичної та військово-стратегічної обстановки, а також поглядів на військове будівництво [18].

У «Білій книзі» відображені базові положення політики безпеки ФРН, включаючи аспекти взаємодії країни з союзниками по Північноатлантичному та Європейського Союзу у даній сфері, а також концептуальні положення і напрямки розвитку національних збройних сил. Основними розробниками документа є федеральна рада безпеки і ряд міністерств: оборони, закордонних справ, внутрішніх справ, фінансів і економіки. Координуючі функції покладені на відомство федерального канцлера. На практиці основну роль у підготовці «Білої книги» відіграє управління військової політики і контролю над озброєннями головного штабу (ГШ) ЗС ФРН. До своєї роботи фахівці управління активно залучають експертів управління військової розвідки і геоінформаційного забезпечення ГШ ЗС, центру трансформації бундесверу, федеральної академії безпеки, а також різних проурядових фондів (наприклад, фонду «Наука і політика») [18].

«Основні напрямки політики Німеччини в галузі оборони» являють собою конкретизацію на встановлений період закріплених в «Білій книзі» завдань для МО в галузі забезпечення національної та коаліційної безпеки. Даний документ є базовим для розробки концепції розвитку бундесверу, а також для визначення інших аспектів і напрямків діяльності, що входять в сферу компетенції міністерства оборони ФРН. Він має середньостроковий характер і розробляється за вказівкою глави військового відомства управлінням планування ГШ ЗС під загальним керівництвом генерального інспектора бундесверу. Після затвердження міністром оборони є керівним документом з організації реформування ЗС ФРН [18].

У «Основних напрямках політики Німеччини в галузі оборони» сформульовані стратегічні основи для визначення призначення і завдань бундесверу в якості елемента загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки. У ньому також викладені цілі і інтереси Німеччини в області політики безпеки, що базуються на висновках з оцінки сучасної військово-політичної обстановки (ВПО), включаючи аналіз поточного стану ВПО і перспектив можливого її розвитку в майбутньому. У відповідності з останніми змінами ЗС ФРН в якості інструменту комплексної і перспективної політики країни у сфері безпеки та оборони призначені для вирішення наступних завдань: захист Німеччини та її громадян; забезпечення зовнішньої політики країни; реалізація внеску ФРН в забезпечення коаліційної безпеки; участь у підтриманні стабільності та розвитку партнерства на міжнародному рівні; сприяння поглибленню багатонаціонального співробітництва та європейської інтеграції [18].

Виходячи з призначення перед бундесвером стоять наступні завдання: захист територіальної цілісності і суверенітету держави в рамках системи колективної безпеки Альянсу; запобігання міжнародних конфліктів і врегулювання криз, включаючи боротьбу з міжнародним тероризмом; участь у вирішенні військових завдань в рамках загальної політики в галузі безпеки й оборони ЄС; внесення вкладу в забезпечення територіальної оборони (рішення

задач на національній території, а також надання міжвідомчого сприяння в рамках ліквідації наслідків лих та катастроф природного та техногенного характеру), в захист критичних важливих об'єктів інфраструктури та у разі введення надзвичайного стану всередині країни; проведення рятувальних та евакуаційних операцій, а також звільнення заручників за межами національної території; розвиток партнерства і співробітництва в рамках багатонаціональної інтеграції та глобального співробітництва в галузі безпеки (дана діяльність розглядається в якості важливого елемента сучасної оборонної дипломатії); участь в операціях з надання гуманітарної допомоги за кордоном [18].

У «Концепції бундесверу» визначаються конкретна чисельність, а також структура збройних сил та військової адміністрації бундесверу, які необхідно досягти в результаті проведення реорганізаційних заходів. Документ розробляється управлінням планування ГШ ЗС в тісній взаємодії з ГШ видів збройних сил під загальним керівництвом генерального інспектора бундесверу і затверджується міністром оборони. З урахуванням попереднього досвіду реформування бундесверу термін дії даного документа становить п'ять-вісім років [50].

«Директива генерального інспектора щодо подальшого розвитку збройних сил», що розробляється управлінням головного штабу ЗС за розпорядженням генерального інспектора бундесверу, містить конкретні вказівки інспекторам видів ЗС, іншим вищим представникам командування з переведення збройних сил на нову структуру. В рамках часових параметрів дії «Концепції бундесверу» директива може коригуватися і видаватися в новій редакції у разі зміни поглядів політичного і військового керівництва на форми та способи трансформації ЗС [18].

«План оснащення бундесверу озброєнням і військовою технікою» є за своїм змістом військово-технічною складовою стратегією воєнної безпеки Німеччини. У ньому відображені всебічний аналіз стану національних ЗС та їх потреб у ОВТ, основні напрями військово-технічної політики Німеччини на найближчі п'ять років, включаючи конкретні програми по розробці та закупівлі ОВТ для

бундесверу і обсяги фінансування, що виділяються на кожний рік. План уточнюється щорічно [51].

До початку повномасштабної російської агресії проти України у 2022 р. у зазначених німецьких документах було зазначено, що безпосередня загроза військової агресії проти Німеччини із застосуванням звичайних озброєнь є в даний час малоімовірною. Разом з тим зберігаються значні потенціали ядерних озброєнь у росії і США, за оцінкою німецьких військових експертів, за певних умов можуть призвести до виникнення великомасштабної ракетно-ядерної війни і, як наслідок, втягування до неї ФРН та інших союзників Вашингтона [18].

Відповідно до військово-політичних установок даних актів основну воєнну небезпеку для національної безпеки Німеччини представляють існуючі та потенційні кризи в державах Європи та за її межами, у тому числі на пострадянському просторі.

Поряд з цим зростаюче значення набувають нові виклики для національної безпеки ФРН і її західних союзників. Серед викликів до останнього виділялося наступні:

– невирішені регіональні конфлікти на кордонах Європи і у віддалених від неї регіонах та недієздатність державних структур, розпад ряду країн, громадянські війни, а також виникнення організацій і рухів, що ставлять себе поза світового порядку, створюють умови для дій незаконних збройних формувань і терористичних організацій (виходячи з цього у ФРН наголошують, що НАТО і Європейському союзу необхідно мати в наявності військові та невійськові ресурси для швидкої локалізації конфліктів і врегулювання криз на «максимальному видаленні від території Німеччини та її громадян»);

– численні теракти в різних регіонах світу, небезпека яких багаторазово посилюється в зв'язку з освоєнням екстремістами нових технологій і сучасних засобів комунікацій;

– збільшення запасів озброєнь, незаконне розповсюдження ЗМУ та засобів її доставки, прагнення ряду країн отримати доступ до ядерної зброї роблять

негативний вплив на стан регіональної та глобальної стабільності, що прямо загрожує німецьким інтересам;

– глобалізація, що представляє собою формування і зростаючу взаємодію торгових, інвестиційних, комунікаційних, наукових і людських потоків (поряд з перевагами вона несе небезпеку зловживань чутливими знаннями і технологіями з боку деяких країн, недержавних гравців, міжнародного тероризму та організованої злочинності);

– забезпечення енергетичної безпеки, яке має стратегічно важливе значення для Німеччини через значної залежності від імпорту вуглеводневої та інших видів сировини (на даних страхах намагався зіграти керівник країни-агресору, але як відомо росії не вдалося залякати Німеччину припиненням поставок газу та холодом взимку 2022 – 2023 рр.);

– доступність транспортних шляхів і комунікацій (для ФРН вони відіграють важливу роль у забезпеченні безперервних поставок сировини, безперешкодного руху товарів і послуг, вільного доступу до інформації);

– мережа інформаційних технологій, що розширюється, та вплив мережі Інтернет на широкі верстви суспільства (становлять потенційну загрозу в плані можливості проведення психологічних і інформаційних диверсій).

– неконтрольована міграція. Даний процес стає все більш серйозною проблемою для Німеччини та інших європейських країн, а також сприятливим ґрунтом для поширення радикалізму;

– доступність зброї, в першу чергу легкої стрілецької. Даний фактор сприяє загостренню конфліктів у багатьох регіонах;

– нестабільність в ряді країн, що викликана проблемами в сфері забезпечення товарами першої необхідності і розподілу ресурсів, невдоволенням населення диктаторськими режимами, економічними та екологічними факторами, ускладненими корупцією та неефективністю влади, а також державна неспроможність і пов'язана з цим неконтрольована міграція, що негативно впливає на безпеку Німеччини [18].

До 2022 року у ФРН термін «ймовірний противник» не використовувався. Разом з тим в них визначалися «зони ризику» для національної безпеки та союзників країни. До них в першу чергу відносяться: 1) міжнародний тероризм і організована злочинність без конкретної державної або географічної прив'язки (в якості приватних випадків при цьому розглядаються торгівля людьми, зброєю, незаконний обіг наркотиків, «відмивання» грошей); 2) Близький і Середній Схід (звідти, на думку німецьких фахівців, поширюється транснаціональний тероризм і ісламський фундаменталізм, а релігійний радикалізм і екстремізм у цих країнах посилюють свої позиції у зв'язку зі швидким приростом населення і економічною відсталістю); 3) потенційні збройні конфлікти у Південно-Східній Європі, в основі яких лежать зберігаються етнічні протиріччя; 4) швидке зростання населення при дефіциті продовольства, прісної води і енергоресурсів у Північній Африці, де результати політики диктаторських режимів, провокують виникнення збройних конфліктів; 5) володіння ядерною зброєю Китаєм, Індією та Пакистаном, які мають неврегульовані претензії один до одного і претендують на регіональне (а КНР і на глобальне) лідерство; 6) нестійка внутрішньополітична обстановка і недозволені територіальні та етнічні конфлікти у країнах пострадянського простору [24].

Найбільш важливим елементом забезпечення національної безпеки німецьке військово-політичне керівництво продовжує вважати членство країни в НАТО. Воно в цілому підтримує плани подальшого розширення альянсу і прагне до повного виконання взятих на себе союзницьких зобов'язань по посиленню присутності блоку в різних регіонах світу. Підкреслюючи провідну роль США в забезпеченні стабільності і безпеки в Європі, ФРН виступає за збереження американської військової присутності на континенті. Разом з тим Німеччина визнає необхідність зміцнення європейської складової в НАТО, розвитку більшої самостійності Євросоюзу по захисту своїх інтересів, у тому числі військовими засобами, за межами континенту, взаємодоповнюючі відносини ЄС з Альянсом в області кризового врегулювання, а також координації діяльності у військовій та військово-технічній сферах [24].

Участь Збройних сил ФРН в багатонаціональних операціях з врегулювання криз та конфліктів, що становлять небезпеку для національних або коаліційних інтересів, є, з точки зору керівництва країни, найбільш вірогідною формою використання бундесверу в найближчій і середньостроковій перспективі. Забезпечення захисту національної території розглядається керівництвом країни в якості можливої завдання збройних сил. При цьому командування бундесверу підтримує і вдосконалює систему мобілізаційного розгортання ЗС в загрозовий період, приділяє увагу створенню резервних компонентів ЗС та підтриманню необхідних стратегічних запасів матеріальних засобів. Крім того, термін «оборона Німеччині» згідно стратегічних документів країни припускає контроль і оборону національного повітряного простору і територіальних вод, а також забезпечення безпеки розміщених у ФРН об'єктів ЗС союзників. Крім того, на бундесвер покладені завдання щодо забезпечення безпеки польотів та управління повітряним рухом, а також щодо недопущення проведення терактів з використанням терористами захоплених повітряних суден. Використання бундесверу в інтересах подолання наслідків природних або техногенних катастроф може бути організовано як усередині країни, так і за її межами. При цьому передбачається тісна взаємодія формувань ЗС з цивільними структурами [5].

У ФРН чітко позначено, що національні ЗС вже в мирний час можуть виконувати ряд завдань щодо забезпечення внутрішньої безпеки країни. Для цього можуть задіятися підрозділи, інженерних військ, військової поліції, засоби розвідки видів ЗС, а також медико-санітарні підрозділи та пошуково-рятувальна служба. У відповідності з тими ж документами збройні конфлікти і війни підрозділяються на види залежно від їх цілей, складу учасників, застосовуваних озброєнь, масштабів і географічного розташування. При цьому ядерну зброю розглядають в якості головного і найбільш ефективного засобу стримування і залякування ймовірного супротивника. Ось чому Німеччина, незважаючи на прийняті міжнародні зобов'язання щодо нерозповсюдження ЗМУ, що передбачають заборону на розміщення ядерних озброєнь на території неядерних

держав, дозволяє зберігання ядерних боєприпасів США на складах, розташованих на території країни. У той же час уряд ФРН до 2022 року був готовий підтримати рішення Вашингтону про виведення американської тактичної ЯЗ з Німеччини у відповідь на скорочення Росією арсеналу аналогічних озброєнь в європейській частині РФ [1].

У цілому зміст положень воєнних документів свідчить про те, що керівництво ФРН розглядає національні збройні сили в якості одного з найважливіших інструментів забезпечення політичних і економічних інтересів країни і своїх союзників. При цьому рівень боєздатності бундесверу повинен дозволяти вирішувати широкий спектр завдань.

Хотілося б звернути увагу, що до 2016 р. росія фігурувала у німецькій «Білій книзі» як партнер. Проте, у 2016 р. було внесено суттєві поправки до «Білої книги». Німеччина частково врахувала у своїй воєнній доктрині ті загрози, які становить Росія після початку гібридної збройної агресії на Донбасі. По-перше, Німеччина виключила РФ з списку партнерів. По-друге, було зазначено, що агресією на сході України та анексією Криму РФ поставила під питання європейський порядок, що встановився після закінчення холодної війни. По-третє, було зазначено про те, що РФ підкреслює стратегічне суперництво, збільшуючи військову діяльність на зовнішніх кордонах Європейського Союзу, використовує гібридні інструменти боротьби для розмивання межі між війною і миром, а також підризом інших держав. «Прагнення до влади президента Володимира Путіна» було поставлено в один ряд з такими загрозами як неконтрольована імміграція біженців і хакерські атаки [18].

Звісно Німеччина тоді не обмежилася російським фактором. У новій редакції німецької Білої книги перелічені й інші загрози для безпеки країни: тероризм, кіберзлочинність, безконтрольна міграція, націоналізм, гонка озброєнь, глобальне потепління та епідемії [18].

Настав 2022 рік. На сьогоднішній день зроблено відповідні політичні заяви щодо докорінної переробки зазначених нормативно-правових актів. Зокрема Німеччина оголосила, що планує покінчити з політикою економії на оборонній

сфері. Якщо в 2021 р. Німеччина спрямувала на оборону 1,53 % ВВП (хоча в абсолютному вимірі це велика сума – 47 млрд євро), то після початку російської агресії федеральний канцлер Олаф Шольц оголосив про наміри вже у 2022 р. довести оборонні витрати до 2 % від ВВП (мінімального обов'язкового рівня в НАТО, який Німеччина тривалий час ігнорувала). Оголошено про програму додаткових витрат у 100 млрд. євро на Бундесвер.

Підводячи підсумки розгляду стратегій національної безпеки Франції та Німеччини та Польщі, потрібно зазначити, що вони, як члени НАТО вважають даний оборонний союз наріжним каменем європейської безпеки. При цьому Франція більше інших держав наголошує на необхідності оборонного співробітництва європейських держав у межах Європейського Союзу.

\

2.2. Особливості забезпечення національної безпеки у Польщі

Після початку повномасштабної агресії росії у лютому 2022 року практично весь цивілізований світ підтримав Україну. Але далеко не всі держави надали нам суттєвої допомоги. Польща є прикладом держави, яка з самого початку рішуче стала на бік України, виявила готовність допомагати нам у всіх сферах від власне воєнної до гуманітарної та не шкодувати грошей. Польща (як би не ставитися до історичних суперечок між нашими країнами) на сьогоднішній день є одним з найбільш вірних та послідовних союзників України.

Чому так сталося? Можливо тому, що Польща – сусідня з нами держава, яка на відміну Франції та Німеччини межує з Росією і добре знає, що таке російська загроза. Зазначимо, що Польща сприймає себе як важливого регіонального гравця (яким вона насправді і є завдяки, серед іншого, активній підтримці США), який здатний, якщо й не змінити ситуацію, то хоча б протиставити себе росії в цій грі з метою збереження власних позицій та забезпечення державних інтересів.

У будь-якому разі досвід Польщі у сфері захисту власної національної безпеки є надзвичайно корисним. Передусім ми зупинимося нижче на двох

польських нормативно-правових актах у сфері національної безпеки, які вийшли ще до початку великої агресії росії – «Оборонній доктрині» та Стратегії національної безпеки. Оборонну доктрину було затверджено у травні 2017 р. , а Стратегію президент Польщі Анджей Дуда схвалив у травня 2020 року.

Але перед цим необхідно зазначити, що до 2014 року, незважаючи на вже тодішню наявність претензій до росії, стратегія національної безпеки Польщі визначала росію як необхідний елемент для безпеки Європи. Навіть у 2014 році говорилося про необхідність ведення діалогу для вирішення складних питань. Але задовго до 2022 року всі ілюзії зникли.

В Оборонній доктрині Польщі (документ обіймає 64 сторінки) про росію зазначено наступне «росія залишається головним джерелом нестабільності в безпосередній близькості від східного кордону НАТО. Вона впливає на ситуацію у країнах колишнього СРСР за допомогою різних інструментів, серед яких – стимулювання політичних конфліктів, корумпування еліти і прагнення отримати управління над слабкими державними структурами». У документі наголошується, що росія розглядає втручання у справи країн Східної Європи як іще один спосіб тиску на західні країни, і така ситуація створює конкретну загрозу для всіх держав-членів НАТО, зокрема Польщі. Згадують агресію росії проти Грузії у 2008 році, анексію Криму і воєнний конфлікт на Донбасі, який триває з 2014 року. Зазначалося, що росія готова до дестабілізації ситуації в інших країнах і порушення їх територіальної цілісності, констатує польська оборонна доктрина. «Провокування Москвою регіонального конфлікту за участю однієї або кількох держав – членів НАТО – це реальна перспектива. Можливий також конфлікт у різних частинах світу для створення додаткового тиску на західні країни» – наголошується у документі [27].

Польська оборонна доктрина передбачає посилення оборонних можливостей Польщі, нарощування сил стримування і низку змін у системі командування. Міноборони країни має намір модернізувати протиповітряну оборону і посилити артилерійські сили. Основою своєї концепції оборони Варшава вважає членство в НАТО і Європейському союзу. Зазначимо, що після

розпаду СРСР та Організації Варшавського договору, Польща демонструвала послідовність. Попри зміни та уточнення у своїй оборонній доктрині, поляки завжди чітко визначали стратегічний курс держави, у т. ч. у воєнній сфері. Членство Польщі в НАТО та військове співробітництво із США – наріжний камінь польської національної безпеки [27].

У травні 2020 р. було прийнято польську Стратегію національної безпеки. Це найважливіший державний документ з безпеки та оборони в Польщі. У ньому йдеться про основні інтереси та цілі Польщі в сфері національної безпеки, у т.ч. (і передусім) у військовій сфері. Мова йде не тільки про чисто мілітарну загрозу. У Стратегії головним стратегічним партнером як і раніше визначено США, а головною загрозою – «неоімперська політика влади російської федерації». Останній факт дозволяє припустити, що якщо в даний момент й існує можливість нормалізації польсько-російських відносин, то поле для «маневру» вкрай обмежене [27].

У Стратегії визначено низку цілей. Наприклад, мова йде про такі базові речі, як забезпечення недоторканності кордонів й суверенітету Польщі. Також передбачено створення можливості активного формування міжнародних відносин. Тобто пункти стратегії безпосередньо впливають на зовнішньополітичний порядок денний Польщі. Автори документа визнають факт декомпозиції існуючого міжнародного порядку й стверджують, що це негативно впливає на загальний стан (тобто на всі аспекти) безпеки Польщі, ускладнює реалізацію національних інтересів та досягнення стратегічних цілей. Результатом таких змін, на думку Польщі, є виникнення обстановки, яка характеризується непередбачуваністю й невизначеністю, що стали результатом недотримання міжнародного права та невиконання міжнародних зобов'язань низкою держав [27].

Кількість різноманітних викликів та загроз зростає. Як приклад наводилися агресія проти Грузії, окупація Криму, а також війна на Донбасі. Ці дії росії порушили основні принципи міжнародного права й підірвали опори європейської системи безпеки. Наголошувалося, що РФ «інтенсивно розширює

військовий наступальний потенціал» (в тому числі й на західному стратегічному напрямку), а також проводить масштабні військові навчання, засновані на сценаріях, які передбачають конфлікт з країнами НАТО, швидке перекидання великих військових бригад й навіть застосування ядерної зброї [58].

Водночас автори Стратегії характеризували дії росії як «нижче порога війни» (тобто гібридного характеру). Такі дії несуть загрозу виникнення конфлікту (наприклад, ненавмисного, який може виникнути з моментальної ескалації в результаті інциденту). Йшлося про будівництво ряду невійськових засобів для дестабілізації західних країн й товариств, про створення конфліктів між союзними державами, а також про такі інструменти як дезінформація (наприклад, fake news) та кібератаки (остання така була здійснена на пошту канцлера Німеччини Ангелу Меркель, про що вона заявила особисто). Водночас приділено увагу газопроводу «Північний Потік-2». Він розглядається в якості загрози не тільки для країни, а й усього регіону, що своєю чергою ще сильніше позначиться на безпеці Польщі [58].

Реальність виявилася ще більш страшною. Навіть далекозорі польські прогнозисти не чекали, що інструменти гібридної війни будуть відкинуті, а на зміну їм у лютому 2022 року прийде примітивна, відверта агресія, з використанням максимальної жорстокості до місцевого населення, якого нібито прийшли «звільняти».

У польській Стратегії 2020 року було запропоновано будувати відносини з росією ґрунтуючись на двох принципах – залякування та варіативного діалогу. Стратегія передбачає інтенсифікацію прагнення до збільшення присутності союзних військ на східному фланзі (і це крім окремого пункту про необхідність збільшення мілітарної присутності США на території Польщі). Варшава продовжує вважати першочерговим завданням «збільшення постійної присутності американських військ на території Польщі», а також поглиблення співпраці в економічній, технологічній та енергетичній сферах. Останнє передбачає збільшення поставок американського газу до Польщі та диверсифікацію газового ринку Центральної та Східної Європи, що також може

позитивно позначитися на енергетичній, а потім й політичній безпеці України, яка також активно шукає можливість відмовитися від російських енергоресурсів [58].

Польща запропонувала низку ініціатив, які є надзвичайно корисними для України. Наприклад, у Варшаві вважають за необхідне розширення, як НАТО, так і ЄС. В польській Стратегії зазначено, що розширення в бік країн Східної Європи дозволить зміцнити безпеку східного флангу. Автори документа також підтримують ідею поглиблення євроінтеграції в оборонній сфері, проте, в рамках існуючих наднаціональних оборонних структур та ініціатив. В рамках регіональної політики Польщі пропонується зміцнювати незалежність, суверенітет та територіальну інтегральність України, Грузії і Молдови, підтримуючи їх європейські і євроатлантичні аспірації, а також ангажуватися в політику східної Європи для стабілізації ситуації в регіоні (регіональні конфлікти розглядаються Польщею в якості ще однієї загрози).

У польській Стратегії 2020 року було проголошено збільшення витрат на оборону до 2,5 % ВВП до 2024 р. Також зроблено акцент на зміцненні органів спецслужб, а саме контррозвідки для своєчасного реагування на загрозу та її запобігання. Ще одним пріоритетом документу є збільшення мобільності військ, розвиток протиракетної та протиповітряної оборони [58].

Стратегія нацбезпеки Польщі вказує напрямки, в яких буде розвиватися державна політика країни й куди буде інвестуватися бюджет. Вона вказує на сфери, які потребують реформування й доопрацювання з метою протидії загрозам. Оскільки загрози мають найрізноманітніший характер, то в рамках цієї державної політики потрібна інтеграція з зовнішніми суб'єктами, які несуть наднаціональний характер. Зазначимо, що польська Стратегія не має певного терміну своєї дії, вона буде актуальна рівно до тих пір, поки на міжнародній арені буде існувати статус-кво, описаний в документі. Динамічні зміни у світі однозначно приведуть до її переосмислення й актуалізації вмісту, однак нам не відомо, коли це станеться [58].

На відміну від Франції та Німеччини, Польща ще до 24 лютого 2022 року в чітко врахувала у своїй стратегії національної безпеки воєнні загрози, які витікають з політики сучасної росії. Ще до повномасштабного нападу Польща фактично визнала рф основою, безпосередньо політичною, мілітарною та енергетичною загрозою, яка використовує найрізноманітніші методи щоб підірвати деконструювати й без того хиткий існуючий міжнародний порядок й тим самим посилити, а потім затвердити власне положення супердержави.

Важливий момент – у польській Стратегії взагалі немає згадок Азії, Африки або війни в Сирії, оскільки Варшава концентрує увагу на тому, що стосується її безпосередньо. В даному випадку викликів вистачає й поряд з її власними кордонами. Очевидно, увага Польщі в рамках регіональної політики як і раніше буде прикута до України. Цим може й повинна скористатися Україна, якщо вона як і раніше бачить своє майбутнє серед країн Заходу.

Завершуючи наш огляд забезпечення національної безпеки, зазначимо, що 18 березня 2022 р. в Польщі було прийнято закон «Про захист Батьківщини». Низку планів було відкориговане. Зокрема передбачено протягом 12 років збільшити чисельність війська до 300 тис. (зараз польське військо за чисельністю не дуже велике, лише 120 тис.) та збільшити витрати на оборону вже у 2023 р. до 3 % ВВП (як зазначалося вище, раніше у Стратегії національної безпеки передбачалося нарощування оборонних витрат до 2,5 % від ВВП до 2024 року).

РОЗДІЛ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Нормативно-правове забезпечення національної безпеки на сучасному етапі. Аналіз діючих стратегій національної та воєнної безпеки України

У сфері нормативно-правового забезпечення національної безпеки, як і в будь-якій іншій сфері, на першому місці знаходиться Конституція України – Основний Закон нашої держави. Саме Конституція є основою законодавства відносно розбудови держави й містить норми, якими врегульовуються найважливіші відносини у сфері оборони. Підкреслимо, що порівняно детально закріплено й зовнішні функції держави. В Конституції України зазначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього народу. Відповідно, тим самим на законодавчому рівні підкреслюється, що оборона держави має загальнодержавний характер. У зв'язку з тим, що основна функція в забезпеченні оборони належить самій державі, положеннями Конституції України закріплено завдання і основні напрями діяльності у сфері захисту Вітчизни [14].

Зазначимо також, що 7 лютого 2019 р. були внесені зміни до п'ятого абзацу преамбули Конституції, а саме додано фразу «підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України». Водночас дана позиція мала не змінити, а скоріше підкріпити ті зміни, які вже до цього було внесено до низки законодавчих та підзаконних актів [29].

Обов'язки державних органів, посадових осіб і громадян щодо забезпечення безпеки держави і зміцнення її обороноздатності, які відображені в Конституції України в загальному вигляді, конкретизуються у відповідних законах України. Серед діючих (станом на листопад 2021 р.) законів України, які є нормативно-правовим підґрунтям для забезпечення національної безпеки слід виділити три: 1) Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 р. [41]; 2) Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. [31]; 3) Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. [38].

Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» регулюється діяльність РНБО – ключового державного органу, який відповідає за національну безпеку. Саме рішенням РНБО було схвалено у 2020 та 2021 рр. відповідно стратегії національної безпеки та воєнної безпеки, після чого її було введено у дію указом президента України. Потрібно зазначити, що рішення РНБО набувають сили саме після президентського указу, але у даних випадках указ було підписано в один день із схваленням відповідних рішень [41].

У Законі України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» (хоча його було прийнято ще у 2010 р., проте, у подальшому (протягом 2014 – 2022 рр.) до закону було внесено суттєві зміни) було визначено пріоритети стратегічного курсу України, на яких мають ґуртуватися всі підзаконні акти [31].

Останнім із трьох зазначених законів було прийнято Закон України «Про національну безпеку України», згідно з яким визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони [38].

Спробуємо визначити позитивні та дискусійні моменти даного закону. На нашу думку, безумовно позитивним є: 1) закріплення захисту людини і громадянина у якості мети державної політики у сферах національної безпеки і оборони; 2) закріплення в якості основного принципу у сфері безпеки і оборони дотримання міжнародно-правових зобов'язань України; 3) забезпечення верховенства права як одне із завдань, що виокремлюється в контексті поняття «демократичний цивільний контроль» в якості механізму нагляду за діяльністю органів у секторі безпеки і оборони (є позитивним з точки зору захисту прав людини). Цілком доречним було введення замість використання старої

класифікації збройних конфліктів (міжнародний збройний конфлікт та збройний конфлікт неміжнародного характеру) поділ воєнних конфліктів на війну та збройний конфлікт. Вже власне збройний конфлікт розглядається як міжнародний збройний конфлікт, або ж внутрішній збройний конфлікт.

У цілому закон є прийнятним та його прийняття було позитивним кроком (про певні недоліки буде сказано у п. 3.2).

Далі потрібно зазначити, що у статті 26 Закону України «Про національну безпеку України» було зазначено, що Стратегія національної безпеки України є основним документом довгострокового планування, яким визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки. Вона має розроблятися за дорученням Президента України протягом шести місяців після його вступу на пост, схвалюватися рішенням РНБО та затверджується указом Президента України [38]. Тому цілком логічним, що перед прийняттям (у каденцію Президента В. О. Зеленського) низки інших стратегій (у т. ч. Стратегії воєнної безпеки) було прийняття спочатку Стратегія національної безпеки України (14 вересня 2020 р.).

Було визначено, що Стратегія національної безпеки України ґрунтується на таких основних засадах: 1) стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України; 2) стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стає функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей; 3) взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України [48].

Ураховуючи фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією України і Законом України «Про національну безпеку України», у Стратегії національної безпеки було встановлено пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, якими є:

1) відстоювання незалежності і державного суверенітету; 2) відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; 3) суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; 4) захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; 5) європейська і євроатлантична інтеграція [48].

Останнім нормативно-правовим актом, якому ми маємо приділити увагу є Стратегія воєнної безпеки України. Як зазначалося у п. 1.1 нашої магістерської роботи, саме у Законі України «Про національну безпеку України» міститься визначення Стратегії воєнної безпеки (до того ж міститься починаючи з 2018 р., тобто за три роки до прийняття Стратегії). Також у даному законі містилося положення (у перехідних), що «до затвердження відповідно до цього Закону Стратегії воєнної безпеки України діє Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [38].

У даному Законі встановлено також мету Стратегії воєнної безпеки України, якою є визначення шляхів досягнення цілей і реалізації пріоритетів державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва, зокрема: 1) безпекове середовище (глобальні, регіональні та національні аспекти) у контексті воєнної безпеки; 2) цілі, пріоритети та завдання державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва; 3) соціально-політичні, економічні та інші умови реалізації державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва, а також воєнно-політичні та воєнно-стратегічні обмеження; 4) шляхи досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва; 5) ресурсне забезпечення потреб оборони; 6) перспективну модель організації оборони, Збройних Сил України та інших складових сил оборони в частині визначених завдань з оборони держави, стратегію та критерії досягнення спільних оборонних спроможностей; 7) імовірні сценарії застосування сил безпеки і сил оборони до виконання завдань з оборони держави із розподілом відповідальності складових сектору безпеки і

оборони за організацію оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності; 8) управління ризиками у сфері воєнної безпеки [38].

Зазначимо, що Стратегія воєнної безпеки України повинна не дублювати положення зазначених законів України та Стратегії національної безпеки України, а лише розвивати, деталізувати й роз'яснювати їхні головні положення в частині, якої вона стосується, а також віддзеркалювати основні цілі, принципи та пріоритети воєнної політики держави. Вона є квінтесенцією воєнної політики України, яка реалізується всією державою, а не лише її військом. У ній викладаються основні цілі, принципи та пріоритети воєнної політики України, що й визначає провідне місце в системі державних документів з оборонного планування. Водночас вона є основою для решти документів оборонного планування, зокрема для «Стратегічного оборонного бюлетеня України», який є підсумковим документом оборонного огляду в державі, а також для розроблення державних програм розвитку складових сектора безпеки і оборони України, визначення завдань Збройним Силам України (ЗСУ) та іншим військовим формуванням. Отже Стратегічний оборонний бюлетень є навпаки, документом який витікає із змісту Стратегії. Передбачено, що Міністр оборони України вносить узгоджений в установленому порядку Стратегічний оборонний бюлетень України на розгляд Кабінету Міністрів України, який у свою чергу за результатами розгляду вносить його до РНБО [45].

У 2021 р. відбулися досить важливі зміни у законодавстві. Так як і передбачено законом «Про національну безпеку України», після схвалення Стратегії воєнної безпеки України було розроблено (Міністерством оборони України), схвалено (рішенням РНБО України 20 серпня 2021 р.) та введено в дію (указом Президента України №473/2021 від 17 вересня 2021 р.) Стратегічний оборонний бюлетень України [45].

Як зазначалося вище, діючи Стратегію воєнної безпеки України було схвалено на засіданні РНБО України та рекомендовано Президентові України 25

березня 2021 року. І одразу, у той самий день, Президент України ввів її у дію своїм указом № 121/2021. Проаналізуємо зміст Стратегії.

Передусім потрібно зазначити, що Стратегія воєнної безпеки складається з 8 структурних розділів, які у цілому відповідають переліку шляхів досягнення цілей і реалізації пріоритетів державної політики у воєнній сфері, визначених у Законі України «Про національну безпеку України»: 1) Загальні положення; 2) Безпекове середовище у контексті воєнної безпеки; 3) Цілі, пріоритети та завдання реалізації державної політики у воєнній сфері; 4) Соціально-політичні, економічні та інші умови реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, воєнно-політичні та воєнно-стратегічні обмеження; 5) Шляхи досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва; 6) Ресурсне задоволення потреб оборони України; 7) Перспективна модель організації оборони України, ЗСУ та інших складових сил оборони в частині визначених завдань з оборони України, стратегія та критерії досягнення спільних оборонних спроможностей; 8) Управління ризиками у сфері воєнної безпеки [46].

У даному аналізі потрібно звернути увагу, що в документі зазначається про зв'язок всеохоплюючої оборони із взаємодією між різними органами державної влади. Вказано про необхідність координації заходів, які «здійснюються в державі під час підготовки до збройного захисту та захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту проти України». Підкреслюється той аспект, що всеохоплююча оборона України не має на меті досягнення воєнного паритету з РФ, що призвело б до надмірної мілітаризації держави та відповідно виснаження національної економіки. Передбачено «підтримання певного балансу та синергії воєнних і невоєнних засобів для забезпечення воєнної безпеки України». Серед них виділено наступні: 1) координацію спроможностей ЗСУ, інших складових сил оборони з можливостями інших складових сектору безпеки і оборони України, узгодження їх розвитку з розвитком оборонної промисловості та політико-дипломатичними заходами; 2) гармонійний розвиток всіх складових військового резерву людських ресурсів з поєднанням можливостей оперативного

і мобілізаційного резерву, до яких зараховано резервістів і військовозобов'язаних, та громадян, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки і оборони та входять до громадського резерву; 3) розвиток спроможностей сил територіальної оборони та руху опору за підтримки громадянського суспільства; 4) використання новітніх високотехнологічних і високоефективних засобів ведення збройної боротьби [46].

У другому розділі виділено три рівні аспектів воєнної безпеки: глобальний, регіональний, національний. Визначено тезу про те, що «на глобальному рівні основними аспектами воєнної безпеки є руйнування створеної після Другої світової війни системи міжнародної безпеки, підвищення рівня невизначеності і непередбачуваності безпекового середовища». Виділено наступні характеристики зазначеної непередбачуваності: 1) посилення боротьби за ресурси та міждержавної конкуренції із застосуванням політико-дипломатичних, економічних, інформаційних, воєнних і гібридних інструментів, зокрема економічних важелів впливу, приватних військових компаній, регулярних військ без знаків розрізнення; 2) загострення конфліктів, спричинених етнічними, релігійними, міграційними, економічними та іншими чинниками; 3) конкуренція держав у сфері космічних, квантових, інформаційних, кібернетичних, гіперзвукових, біологічних, нано- та інших технологій, розробленням на їх основі систем озброєнь з використанням нових фізичних принципів, робототехніки та новітніх матеріалів, мілітаризацією навколоземного космічного простору; 4) загрози виникнення надзвичайних ситуацій, зокрема спричинених епідеміями; 5) поширення міжнародного тероризму та злочинності, загрозою розповсюдження зброї масового ураження. Зазначається, що дані чинники не лише змінюють сутність і характер воєнних конфліктів та можуть призвести до втягування України у війну між державами, зокрема тими, які володіють ядерною зброєю [46].

На другому (регіональному) рівні у якості найбільш загрозливого аспекту визначена ймовірність дестабілізації ситуації на Балканах, у Балтійському та Чорноморському регіонах, на Кавказі та у Східній Європі. Виділено наступні

причини цього: 1) тимчасова окупація росією частини території Грузії і України; 2) мілітаризація росією тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополь та перешкоджання вільному судноплавству в Чорному і Азовському морях; 3) намагання РФ зберегти у сфері свого політичного впливу Білорусь, використати у власних інтересах конфлікт в Придністров'ї та інші «заморожені» конфлікти на пострадянському просторі; 4) нарощування ворогом наступальних угруповань військ, розгортання нової ракетної зброї та проведення масштабних військових навчань на своїх західних кордонах і на тимчасово окупованих територіях нашої держави. Підкреслюється, що така агресивна зовнішня і воєнна політика Росії загрожує національній безпеці не лише України. І навіть не лише інших держав Балтійського і Чорноморського регіонів. Зазначено, що вона може спровокувати міжнародний збройний конфлікт у Європі [46].

На національному рівні також згадано про росію. Зазначено, що вона «залишається воєнним противником України, який здійснює збройну агресію проти України, тимчасово окупував територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, території у Донецькій та Луганській областях». Акцентується, що противник системно застосовує воєнні, політичні, економічні, інформаційно-психологічні, космічні, кібер- та інші засоби, що загрожують незалежності, державному суверенітету і територіальній цілісності України. У Стратегії підкреслюється, що розв'язана ворогом гібридна війна проти України ведеться «у формі комбінації різноманітних дій щодо прихованого застосування регулярних військ (сил), незаконних збройних формувань і терористичних організацій, використання пропаганди, саботажу, терору, вчинення диверсій, навмисного завдання шкоди громадянам, юридичним особам та об'єктам державної власності в Україні» [46].

У Стратегії визначено також мету противника – «дестабілізація соціально-політичної ситуації, гальмування соціально-економічного розвитку, європейської та євроатлантичної інтеграції, відновлення свого впливу в Україні, зміна її територіального устрою, зокрема шляхом повномасштабного застосування воєнної сили проти України». Відповідно цілями України є надання надання

відсічі і стримування збройної агресії противника, запобігання або стримування його від повномасштабного застосування воєнної сили проти нашої держави, а також припинення незаконної окупації території України. Пріоритетними заходами є міжнародно-правові, політико-дипломатичні, безпекові, гуманітарні та економічні.

У третьому розділі Стратегії визначено цілі, пріоритети та завдання реалізації державної політики у воєнній сфері. Цілей встановлено сім: 1) достатні оборонні спроможності держави, які в поєднанні з консолідованим міжнародним тиском на РФ можуть забезпечити стримування подальшої ескалації збройної агресії проти України та відновлення її територіальної цілісності в межах державного кордону; 2) потужна територіальна оборона, яка у взаємодії з рухом опору сприятиме підвищенню рівня обороноздатності держави, згуртуванню суспільства, патріотичному вихованню громадян, наданню обороні України всенародного характеру та готовності населення до оборони держави; 3) ефективний менеджмент у сфері оборони, заснований на засадах демократичного цивільного контролю, інших євроатлантичних принципах і стандартах, інноваційних рішеннях та сучасних бізнес-практиках; 4) професійний особовий склад ЗСУ та інших складових сил оборони, який перебуває в центрі уваги держави, підтримується вдосконаленими системами кадрового менеджменту, підготовки до військової служби та військово-патріотичного виховання молоді, може бути в короткі строки посилений підготовленим і вмотивованим військовим резервом; 5) сучасне високотехнологічне озброєння, військова та спеціальна техніка ЗСУ, інших складових сил оборони; 6) розвинута військова інфраструктура, об'єднана логістика та достатні запаси матеріальних засобів, дієва система медичного забезпечення, що відповідають потребам сил оборони; 7) побудовані на національних і євроатлантичних цінностях сили оборони, які відповідають критеріям набуття повноправного членства України в НАТО, взаємосумісні з відповідними компетентними органами держав-членів НАТО [46].

Було встановлено три ключові пріоритети. Для їх реалізації автори Стратегії воєнної безпеки України поставили низку завдань. Перший пріоритет зазначений у Стратегії це запровадження об'єднаного керівництва з підготовки та ведення всеохоплюючої оборони України.

Серед завдань із допомогою яких запропоновано реалізувати даний пріоритет ключовими на нашу думку є наступні: 1) створення системи комплексного стратегічного аналізу воєнних загроз національній безпеці, координація діяльності розвідувальних органів, розвиток об'єднаних розвідувальних спроможностей сил оборони з метою отримання повної та достовірної упереджувальної інформації для своєчасного ухвалення рішень; 2) формування відповідно до євроатлантичних принципів системи об'єднаного керівництва з підготовки та ведення всеохоплюючої оборони як складової системи управління державою, що забезпечить мобілізацію всього воєнного, економічного, соціального, іншого потенціалу; 3) нарощування спроможностей щодо охорони повітряного простору та протиповітряного прикриття важливих державних і військових об'єктів, їх трансформації в загальнодержавну систему оборони; 4) забезпечення формування та реалізації ефективної державної політики у воєнній сфері, у сфері оборони і військового будівництва, імплементації поєднаних єдиними цілями, пріоритетами та завданнями Стратегії та Стратегічного оборонного бюлетеня України; 5) організація всеохоплюючої оборони на основі реалізації заходів плану оборони України, удосконалення систем мобілізаційної підготовки та мобілізації, оперативного обладнання території держави, стратегічного розгортання сил оборони, ведення операцій силами оборони, розвитку спроможностей ЗСУ щодо організації та керівництва територіальною обороною України, рухом опору та підготовкою населення до оборони держави; 6) розвиток спроможностей сил оборони щодо стратегічних комунікацій у сфері оборони; 7) упровадження сучасних інформаційних та космічних технологій, автоматизація управлінських процесів і цифровізація діяльності в силах оборони з відповідним рівнем захищеності інформації, що обробляється; 8) державна підтримка оснащення ЗСУ та інших складових сил

оборони новим, зокрема високотехнологічним, озброєнням, військовою та спеціальною технікою; 9) законодавче унормування та забезпечення необхідних умов для проходження військової служби і служби у військовому резерві, соціального захисту військовослужбовців, членів їх сімей, осіб, звільнених з військової служби; 10) забезпечення створення, утримання та оновлення запасів матеріальних засобів, достатніх для проведення стратегічного розгортання військ (сил), операцій сил оборони, ведення територіальної оборони України та організації руху опору; 11) розвиток спроможностей щодо забезпечення кібербезпеки, кіберзахисту та кібероборони; 12) набуття повноправного членства України в НАТО [46].

У якості другого пріоритету державної політики у воєнній сфері в Стратегії визначено розвиток інституційних спроможностей Міністерства оборони України та інших органів управління складових сил оборони. Відповідно поставлено наступні завдання: 1) досягнення необхідних інституційних спроможностей для забезпечення формування та реалізації державної політики у воєнній сфері за участю інших органів управління складових сил оборони, здійснення в установленому порядку координації діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, а також взаємодії з компетентними органами інших держав та міжнародними організаціями; 2) узгоджене з ресурсними можливостями національної економіки планування розвитку оборонних спроможностей та планування всеохоплюючої оборони; 3) упровадження програмно-проектного управління оборонними ресурсами з розробленням та своєчасним оновленням комплексу програм і проектів розвитку оборонних спроможностей; 4) удосконалення процесів планування розвитку озброєння, військової та спеціальної техніки; 5) забезпечення необхідних правових, матеріальних та соціальних умов військової служби, запровадження дієвих і прозорих механізмів забезпечення житловими приміщеннями військовослужбовців ЗСУ та інших складових сил оборони, крім військовослужбовців строкової служби, зокрема звільнених у запас або відставку; 6) максимально прозоре для суспільства планування та забезпечення ефективного

використання видатків на фінансування сил оборони з урахуванням нових принципів віднесення інформації до державної таємниці; 7) упорядкування обліку земель оборони та забезпечення контролю за їх ефективним використанням; 8) реалізація ефективних антикорупційних програм і запровадження нетерпимості до корупції та проявів корупційних явищ [46].

Як бачимо, серед інших завдань, у Стратегії велику увагу приділено соціальним аспектам військового будівництва, що безумовно позитивно характеризує даний документ.

Нарешті третім пріоритетом державної політики у воєнній сфері в Стратегії визначено нарощування спроможностей ЗСУ, сил територіальної оборони у їх складі, інших складових сил оборони до виконання покладених завдань. Відповідно для реалізації третього пріоритету передбачено наступні завдання: 1) оновлення доктрин, концепцій, планів, інших документів щодо підготовки та застосування сил оборони в частині забезпечення їх здатності швидко утворювати необхідні угруповання та розгортатися на загрозливих напрямках, вести превентивні, непередбачувані, асиметричні та інноваційні дії для нівелювання чисельної і технологічної переваги противника, виконання завдань у відриві від основних сил; 2) підвищення якості та інтенсивності спільної підготовки сил оборони до ведення стратегічних дій; 3) підвищення рівня боєздатності ЗСУ та інших складових сил оборони з досягненням і підтриманням визначених спроможностей щодо вогневого ураження противника, застосування авіації та протиповітряної оборони, контролю ближньої морської зони, ведення спеціальних операцій, територіальної оборони; 4) законодавче унормування переведення ЗСУ та інших складових сил оборони на професійну основу із заміною строкової військової служби обов'язковою службою у військовому резерві; 5) створення ефективної системи рекрутингу та комплектування сил оборони професійним, підготовленим і вмотивованим особовим складом; 6) військово-патріотичне виховання молоді, запровадження підготовки громадян до всеохоплюючої оборони; 7) зміцнення кадрового потенціалу ЗСУ та інших складових сил оборони, ефективне управління кар'єрним зростанням особового

складу із забезпеченням професійного просування осіб за чітко визначеними, прозорими, справедливими критеріями, що ґрунтуються на знаннях, уміннях, цінностях, досвіді, доброчесності, а також дотримання гендерної рівності; 8) розвиток систем військової освіти та підготовки особового складу для сил оборони, запровадження освітньо-професійних програм з використанням досвіду бойових дій, методики підготовки, принципів і стандартів НАТО; 9) розвиток системи воєнної науки; 10) підтримка технічної готовності та модернізація озброєння, військової та спеціальної техніки, оснащення сил оборони високоточними засобами ураження, безпілотними платформами; 11) розвиток за стандартами НАТО системи логістичного забезпечення ЗСУ та інших складових сил оборони; 12) удосконалення дислокації та базування військ, розвиток військової інфраструктури, задоволення потреб у військових полігонах; 13) забезпечення живучості, захисту та пожежної безпеки арсеналів, баз і складів; 14) досягнення сумісності ЗСУ та інших складових сил оборони з відповідними структурами НАТО, введення в дію нових військових статутів на основі євроатлантичних принципів та з урахуванням національних традицій [46].

Звернемо увагу на те, що крім іншого передбачено відмовитися у подальшому від строкової служби, але із заміною її на обов'язкову службу у військовому резерві. У 2021 р. було прийнято Закон України «Про основи національного спротиву» та низку поправок до інших законів України щодо удосконалення військового резерву та територіальної оборони [41], що можна вважати початком реалізації даного пункту Стратегії воєнної безпеки України.

У третьому розділі Стратегії воєнної безпеки України визначено функції координації та контролю. Ключову роль відведено РНБО України, яка має здійснювати координацію і контроль з питань запровадження об'єднаного керівництва з підготовки та ведення всеохоплюючої оборони України. Іншим важливим аспектом який прописано у Стратегії є послідовність виконання завдань: короткострокова, середньострокова та довгострокова. Зокрема «прискорена професіоналізація» ЗСУ визначена серед короткострокових завдань, що є досить важливим на нашу думку.

У четвертому розділі Стратегії сформульовано обмеження під час формування та реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва. Україна: 1) дотримуватиметься принципу оборонної достатності (фінансування та підтримка оборонного потенціалу держави на рівні, достатньому для надання відсічі і стримування збройної агресії проти України); 2) визнає зобов'язання щодо без'ядерного статусу (відмова самостійно або в кооперації з іншими державами розробляти ядерну зброю, а також зберігати її на власній території); 3) враховує обмежені можливості національної економіки та дефіцит фінансових ресурсів, що ускладнюють переозброєння сил оборони; 4) враховує, що концентрація населення в містах, велика кількість потенційно небезпечних промислових об'єктів та значні площі забруднених вибухонебезпечними предметами територій у районах здійснення заходів із забезпечення заходів національної безпеки і оборони може призвести до значних людських втрат і надзвичайних ситуацій у разі повномасштабної війни тощо [46].

У п'ятому розділі визначено шляхи досягнення цілей державної політики у воєнній сфері. Зокрема наголошується на: 1) ефективної воєнної політики, стратегічного, зокрема оборонного, планування та планування оборони України, що ґрунтуються на євроатлантичних принципах; 2) оновленої військової кадрової політики, спрямованої на укомплектування ЗСУ вмотивованим, професійним, всебічно забезпеченим і підготовленим особовим складом; 3) дієвої військово-технічної політики, яка забезпечить оснащення ЗСУ сучасним, побудованим за новітніми технологіями (зокрема вітчизняного виробництва) озброєнням, військовою та спеціальною технікою; 4) прозорих і ефективних оборонних закупівель; 5) спільної підготовки ЗСУ та інших складових сил оборони, забезпечення їх постійної готовності та застосування до ведення всеохоплюючої оборони України [46].

У шостому розділі, в контексті ресурсного задоволення потреб оборони України, задеклароване адаптивне до змін безпекового середовища та збалансоване з можливостями держави використання людського капіталу, інформаційних, матеріальних, фінансових ресурсів України, їх підсилення

ресурсами держав-партнерів. Також наголошується, що саме громадяни України на військовій службі та службі у військовому резерві становлять найбільш цінний оборонний капітал держави.

У цьому визнається, що підготовка та ведення всеохоплюючої оборони України потребують нової моделі організації оборони України, ЗСУ та інших складових сил оборони. Зокрема нова модель повинна забезпечити: 1) застосування в першій хвилі відсічі і стримування збройної агресії проти України сил оборони з проведенням усіх видів спеціальних операцій, зокрема на території противника, для недопущення його просування вглиб території України та стримування подальшої ескалації воєнного конфлікту; 2) використання у другій хвилі військового резерву для посилення сил оборони та забезпечення проведення мобілізації в державі, розгортання руху опору в разі тимчасової окупації окремих територій держави; 3) застосування у третій хвилі додаткових військових частин, сформованих за рахунок мобілізаційних ресурсів та мобілізаційних резервів, припинення за сприяння міжнародної спільноти збройної агресії на вигідних для України умовах [46].

Також у Стратегії воєнної безпеки (у восьмому розділі) визначено ймовірні сценарії, які потребуватимуть застосування сил безпеки і оборони, зокрема: 1) ескалація Росією збройної агресії проти України, збройна агресія з боку інших держав або коаліцій держав шляхом проведення військових операцій з рішучими діями, що може супроводжуватись інформаційними кампаніями, інформаційно-психологічними операціями, кіберопераціями та спеціальними операціями, а також блокадою портів, узбережжя, повітряного простору; 2) спровокований та підтриманий ззовні збройний конфлікт у межах території України, що може супроводжуватися масованим застосуванням засобів збройного насильства, незаконних збройних формувань (приватних військових кампаній), міжнаціональною, міжконфесійною або соціально-політичною нестабільністю; 3) втягнення України в міжнародний збройний конфлікт, зокрема між державами, які володіють ядерною зброєю, застосування засобів збройного насильства на

території України внаслідок воєнного конфлікту між третіми державами;
4) збройний конфлікт на державному кордоні України [46].

У Стратегії зазначено, що успіх її реалізації залежить від узгодженості заходів щодо підготовки до всеохоплюючої оборони України, виконання превентивних і адекватних воєнним загрозам дій, єдності, патріотизму та готовності держави і суспільства до захисту, зокрема збройного, демократичного ладу, незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також рівня довіри українського суспільства до органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні.

Із останнім можна лише погодитися.

Про шляхи та напрями ж удосконалення даної Стратегії піде мова в останньому підрозділі нашої магістерської роботи.

3.2. Шляхи та напрями удосконалення забезпечення національної безпеки України в умовах збройної агресії з боку росії

Почати розгляд шляхів та напрямів удосконалення забезпечення національної безпеки України потрібно із визначення сильних його сторін та недоліків. На нашу думку, позитивні сторони мають бути збережені, а недоліки виправлені.

Насамперед потрібно зазначити, що в Україні на сьогоднішній день створено розгалужену систему забезпечення національної безпеки України. Це стосується нормативно-правового забезпечення (положення Конституції, закони, підзаконні акти, зокрема дву стратегії про які йшла мова у попередньому підрозділі нашої магістерської роботи). Ключові закони та стратегії є необхідною складовою у структурі нормативно-правового забезпечення у сфері національної безпеки та оборони. Це стосується і інституційного забезпечення. Безумовно ключовим центром у цій сфері є очолювана Президентом України Рада національної безпеки і оборони України (РНБО).

Досить важливим є також те, що розвиток нормативно-правової бази у сфері безпеки та оборони відбувається саме так як потрібно. Після прийняття відповідного базового закону було прийнято нову Стратегію національної безпеки України. Потім – Стратегію воєнної безпеки України. А вже на її основі розроблено Стратегічний оборонний бюлетень України (а згодом і План оборони України). Зазначимо, що нормативно-правова система забезпечення національної безпеки України у воєнній сфері має свою ієрархію. Відповідно нормативно-правові акти нижчого рівня мають базуватися на нормативно-правових актах більш високого рівня.

У даному випадку наша держава продемонструвала системність та послідовність (що повністю відповідає практиці країн НАТО), як було не завжди. Досить часто (у т. ч. в сфері безпеки та оборони) спочатку приймався підзаконний нормативно-правовий акт, а вже потім готувався проєкт змін до закону або новий закон.

На нашу думку недоліками діючого Закону України «Про національну безпеку України» є:

- відсутність чіткого розмежування між термінами «національні інтереси України» та «національні цінності України», включаючи «фундаментальні національні інтереси», що відповідно можуть мати різне тлумачення, а відтак здійснювати негативний вплив на реалізацію інших положень закону.

- відсутність у законі згадок про окупацію кримського півострову та відсутність визначення такого поняття як окупація;

- відсутність у законі розмежування між силами безпеки і силами оборони України (наприклад правоохоронні та розвідувальні органи, згідно пп.17-18 ч.1 ст. 1 одночасно включені в обидві категорії);

- визначення громадян та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України як невід'ємної складової сектору безпеки і оборони, і водночас відсутність у положеннях закону низки релевантних аспектів (правовий статус, повноваження тощо).

– відсутність серед принципів демократичного цивільного контролю, закріплених ч.2 ст. 4 закону принципів деполітизації та деідеологізації контролю, відкритості для суспільства інформації про діяльність сектору, відповідальності посадових осіб за своєчасність, повноту і достовірність інформації, що надається, та за реагування на звернення.

– відсутність можливостей для громадських об'єднань знайомитись з умовами служби, життя і побуту військовослужбовців у військових частинах;

Позитивом є також певна наступність нової Стратегії національної безпеки України із старою стратегією та Стратегії воєнної безпеки України із старою Воєнною доктриною. Остання вимагала оновлення, проте, не мало йтися про тотальний перегляд попереднього документу, а навіть базуватися на попередній, зберігаючи деякі ключові положення. Тут важливим є досвід Польщі у якій відповідні документи оновлюються, але зберігається національна традиція та послідовність.

До плюсів можна віднести те, що ще до початку повномасштабної агресії на рівні вітчизняних стратегічних документів росія була чітко визнана основним противником України, фактично агресором. У Стратегії воєнної безпеки констатується, що ми маємо проводити реформу в секторі оборони і безпеки для досягнення сумісності з НАТО і, відповідно, співпрацювати та проводити навчання. Водночас зазначено, що Україна націлена не на досягнення симетрії з росією у військовому будівництві, а на пошук оптимальної моделі, яка, з одного боку, стримуватиме нову агресію, а з іншого – не підірве економічної стабільності країни. Це твердження є реалістичним, хоча деякі експерти критикували його за песимізм.

Позитив є й у тому, що у зазначених законі та стратегіях наголошується на відданості принципам НАТО і впровадження в ЗСУ військового управління саме за стандартами НАТО. Крім того визначено напрями розвитку воєнної організації держави, а це не тільки ЗСУ. Взагалі наші законотворці доклали зусиль, щоб надати оцінку всім основним аспектам оборони України та основним галузям, що беруть участь у системі оборони, дати їм оцінку. Досить

важливо, що визначено короткострокові, середньострокові та довгострокові перспективи розвитку.

Важливим є те, що у Стратегії воєнної безпеки вказано, за що несе відповідальність Рада національної безпеки та оборони, за що Кабінет Міністрів, а за що Міноборони. Ми не погоджуємося з точкою зору українського журналіста та військового експерта Ю. Бутусов, який зазначав щодо Стратегії національної безпеки «це більше схоже на політичну декларацію, ніж на документ оборонного планування». На нашу думку, тут є суттєве перебільшення.

Отже, ключовими шляхами та напрямками удосконалення забезпечення національної безпеки України мають бути наступні.

1. Визначити у ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» поняття та перелік національних цінностей України, адже ототожнення понять «національні інтереси» і «національні цінності» є некоректним. Національні цінності можуть впливати і навіть визначати національні інтереси, проте вони не є національними інтересами. Цьому визначенню має передувати суспільна дискусія, але на нашу думку серед національних цінностей мають бути такі як державна незалежність, справедливість, стабільність, права людини, порядок, рівність перед законом, свобода, духовність, патріотизм та взаємодопомога.

2. Підвищити мінімальний граничний рівень бюджетних витрат на Сектор безпеки та оборони до 10 % від ВВП (мова йде про витрати у мирний період, зараз вони є більшими). Також на законодавчому рівні (у тому ж Законі України «Про національну безпеку України») встановити мінімальний рівень (також від ВВП) витрат на ЗСУ.

3. Додати до Стратегії національної безпеки розділ про перспективи змін у Секторі безпеки і оборони з урахуванням повномасштабної агресії росії.

4. Додати до Стратегії національної безпеки розділ про розвиток ВПК. Важливо ставити це питання і перед нашими союзниками – країнами Заходу, які допомагають Україні у захисті від російської агресії.

5. Скасувати вимогу Закону України «Про національну безпеку України» щодо обов'язкової підготовки кожним новим Президентом України нової

Стратегії національної безпеки (по-перше, відповідальність Президента щодо цього ніяк не регламентовано, а по-друге якщо Стратегія є якісною та актуальною, то немає обов'язкової потреби приймати нову)

6. У Стратегії воєнної безпеки переглянути часові орієнтири відповідних планів. Зокрема недоречним є очікування набуття стандартів НАТО українською армією у довгостроковій перспективі. Насправді вона значно випереджає плани і набуває натівських стандартів на очах.

7. У Стратегії воєнної безпеки більш детально прописати шляхи та напрями подальшого розвитку військового резерву, територіальної оборони та руху опору (у діючій Стратегії є лише побіжні згадки про них, що краще ніж нічого, але недостатньо).

ВИСНОВКИ

Проведене в межах магістерської роботи дослідження проблем забезпечення національної безпеки України дозволило сформулювати наступні висновки.

1. У вітчизняному законодавстві поняття національна безпека трактується як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

2. В Україні після відновлення державної незалежності було сформовано нормативно-правове забезпечення національної безпеки, в основі якого є положення Конституції України, закони «Про оборону України», «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про Збройні сили України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про національну безпеку України», «Про основи національного спротиву» тощо.

3. Водночас було сформовано інституційне забезпечення національної безпеки України. Ключовим інститутом є очолювана Президентом України Рада національної безпеки і оборони України.

4. Перед початком повномасштабної збройної агресії росії у лютому 2022 року, було прийнято також низку важливих підзаконних нормативних актів, зокрема нову Стратегію національної безпеки України та уперше в історії нашої держави – Стратегію воєнної безпеки України. Необхідність прийняття зазначених стратегій була визначена у Законі України «Про національну безпеку України». Найбільш важливим і корисним кроком для військового будівництва у нашій державі було прийняття Стратегії воєнної безпеки України. З'явився документ, який визначив пріоритети і напрями розвитку воєнної організації держави.

5. Наріжним каменем забезпечення національної безпеки переважної більшості європейських держав є потужна система колективної безпеки,

створена в межах Організації Північноатлантичного договору (НАТО). Водночас європейські держави – члени НАТО відреагували на повномасштабну агресію росії проти України. Зокрема Німеччина вперше у XXI столітті оголосила про швидке досягнення визначеного у НАТО мінімального обсягу граничних витрат (2 % від ВВП) та оприлюднила програму додаткових витрат на Бундесвер. У Польщі в березні 2022 р. було прийнято закон «Про захист Батьківщини» та передбачено збільшити витрати на оборону вже у 2023 р. до 3 % від ВВП, а чисельність війська поступово збільшити у 2,5 рази до 300 тис. військовослужбовців. Хоча критики часто (і небезпідставно) наголошували на неприпустимому пацифізмі більшості європейських держав, проте, на сьогоднішній день у державах ЄС та НАТО усвідомлюють загрози з боку росії для власної національної безпеки та здійснюються відповідні заходи.

6. Досвід європейських країн важливий для України ще й у контексті необхідності аналізувати загрози у світі. Нагадаємо, що під час нападу росії на Грузію у 2008 році Україна не змогла сформулювати навіть єдину загальнодержавну позицію щодо ставлення до цієї агресії, не кажу чи вже про будь-які кроки із зміцнення власної обороноздатності. Навпаки, у той період чисельність ЗСУ постійно скорочувалася, фінансувалося військо за остаточним принципом. Справедливо засуджуючи у 2022 році Грузію за її поблажливе ставлення по відношенню до російської агресії в Україні, в Україні необхідно водночас аналізувати власний історичний досвід та пам'ятати про власну недалекоглядну політику у 2008 році.

7. На нашу думку, з метою удосконалення забезпечення національної безпеки необхідно здійснити наступні кроки:

– визначити у ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» поняття та перелік національних цінностей України, адже ототожнення понять «національні інтереси» і «національні цінності» є некоректним;

– включити у зазначений перелік такі національні цінності як державна незалежність, справедливість, стабільність, права людини, порядок, рівність перед законом, свобода, духовність, патріотизм та взаємодопомога;

– встановити на законодавчому рівні (відповідну норму включити до Закону України «Про національну безпеку України») мінімальний граничний рівень бюджетних витрат на Сектор безпеки та оборони в мирний час до 10 % від ВВП, а також мінімальний граничний рівень бюджетних витрат (також від ВВП) на ЗСУ;

– скасувати вимогу Закону України «Про національну безпеку України» щодо обов'язкової підготовки кожним новим Президентом України нової Стратегії національної безпеки (по-перше, відповідальність Президента щодо цього ніяк не регламентовано, а по-друге, якщо Стратегія є якісною та актуальною, то немає обов'язкової потреби приймати нову);

– додати до Стратегії національної безпеки розділ про перспективи змін у Секторі безпеки і оборони з урахуванням повномасштабної агресії росії;

– додати до Стратегії національної безпеки розділ про розвиток вітчизняного ВПК;

– переглянути у Стратегії воєнної безпеки часові орієнтири деяких оборонних планів (зокрема недоречним є очікування набуття стандартів НАТО українською армією «у довгостроковій перспективі», адже в умовах повномасштабної війни перехід до них відбувається значно швидше);

– більш детально прописати у Стратегії воєнної безпеки шляхи та напрями подальшого розвитку військового резерву, територіальної оборони та руху опору (у діючій Стратегії є лише побіжні згадки про них);

– всі зазначені кроки мають супроводжуватися громадською дискусією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баркар Д. Як подолати агресію Росії: про що говорить воєнна стратегія Зеленського? / Д. Баркар // Радіо Свобода. – 26 березня 2021. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/voynna-strategiya-ukrainy-rosiya-protyv-nyk/3117-1477.html>.
2. Ворошилов О. Стратегія воєнної безпеки України в оцінках експертів / О. Ворошилов // Україна: події, факти, коментарі. – 2021. – № 6. – С. 15–22. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2021/ukr6.pdf>.
3. Галечик В. Зрада чи перемога: як оцінюють експерти стратегію воєнної безпеки України / В. Галечик // Дивись.info. – 1 квітня 2021. – Режим доступу : <https://divys.info/2021/04/01/zrada-chy-peremoga-yak-otsinyuyut-eksperty-stratgiyu-voynnoyi-bezpeky-ukrainy>.
4. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники / О. В. Глазов // Політологія. Наукові праці. – 2011. – Вип. 143, Т. 155. – С. 42–46.
5. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: Монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – Київ : НІСД, 2010. – 288 с.
6. Гриценко А. С. Про функції Воєнної організації держави / А. С. Гриценко, Г. М. Перепелиця // Наука і оборона. – 1999. – № 1. – С. 27 – 34.
7. Гріненко О. І. Деякі проблеми перспективного планування розвитку Збройних Сил України / І. О. Гріненко, М. М. Денежкін // Наука і оборона. – 2002. – № 1. – С. 18 – 25.
8. Длугач Д. Нова Воєнна доктрина України: огляд та аналіз / Д. Длугач // Free Voice Information Analysis Center: веб-портал. – 06 жовтня 2015. – Режим доступу : <http://iac.org.ua/nova-voynna-doktrina-ukraini-oglyad-ta-analiz>.
9. Загороднюк А. Позиція держави – професійна, підготовлена і оснащена армія згідно зі стандартами НАТО 10 листопада 2019 р. // Міністерство оборони

України : офіц. веб сайт. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/news/2019/11/10/pozicziya-derzhavi-%E2%80%93-profesijna-pidgotovlena-i-osnashhena-armiya-zgidno-zi-standartami-nato-andrij-zagorodnyuk>.

10. Зайцев О. Воєнна доктрина Михайла Колодзінського / О. Зайцев // Україна модерна. – 2013. – № 20. – С. 245 – 256.

11. Єжеєв М. Ф. Основи забезпечення обороноздатності України / М. Ф. Єжеєв. – Київ : Вид-во НАДУ, 2005. – 176 с.

12. Клаузевиц К. Ф. Природа війни / К. Ф. Клаузевиц. – Київ : Vivat, 2018. – 416 с.

13. Колодзінський М. Воєнна доктрина українських націоналістів / М. Колодзінський. – Київ : ТОВ «Основа», 2019. – 287 с.

14. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. :– Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

15. Косевцов В. О. Стратегія національної безпеки і оборони держави / В. О. Косевцов. // Труды академії. – Київ : НАОУ, 2003.– № 15.

16. Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки : навч. посіб. / Г. Ф. Костенко. – Київ : ЗАТ Видав. дім «ДЕМІД», 2002. – 144 с.

17. Костецький В. А. Ретроспективний аналіз деяких питань стратегічного планування / В. А. Костецький // Труды академії. – Київ : НАОУ, 2000. – № 26.

18. Ліпатов А. Воєнна доктрина Німеччини // Український мілітарний портал. – 17 Січня 2013 р. – Режим доступу : <https://mil.in.ua/uk/voienna-doktryna-nimechchynu>.

19. Ліпкан В. А., Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях / Ліпкан В. А. – Київ : Текст, 2006. – 256 с.

20. Лисецький Ю. М. Аналіз чинників, що впливають на систему забезпечення національної безпеки України в умовах гібридної війни. / Ю. М. Лисецький, Ю. В. Семенюк Ю. В., Д. Г. Павленко // Вісник воєнної розвідки. – 2020. – № 60. – С. 99 – 103.

21. Мартинюк В. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і східного партнерства / В. Мартинюк. – Київ, 2018. – 106 с.

22. Можаровський В. М. Нова Воєнна доктрина: принципи воєнної політики України в умовах позаблокового статусу / В. М. Можаровський, О. І. Затинайко, В. І. Павленко // Наука і оборона. – 2012. – №2. – С. 17 – 24.

23. Огрязко В. Путін стає токсичним. Як це використати Україні / В. Огрязко // НВ. – 30 березня 2021. – Режим доступу : <https://nv.ua/ukr/opinion/putin-zelenskiy-yak-zupiniti-rosiyu-novini-ukrajini-50150-798.html>.

24. Павленко Д. Г. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу / Д. Г. Павленко, Ю. В. Семенюк, Ю. М. Лисецький // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління – 2021. – Том 32 (71). – №. 3. – С. 17 – 24.

25. Погібко О. І. Воєнна доктрина України – нормативно-правове підґрунтя законодавчого забезпечення оборони держави / О. І. Погібко // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – Вип. 3. – С. 17 – 24.

26. Погібко О. Сучасні особливості формування та законодавчого забезпечення національної безпеки та оборони України / О. Погібко // Юридичний вісник. – 2014. – № 5. – С. 58 – 64.

27. Польща визначила у оборонній доктрині Росію головною загрозою // Український мілітарний портал. – 24 травня 2017 р. – Режим доступу : <https://mil.in.ua/uk/polscha-vyznachyla-u-oboronniy-doktryni-rosiyu-holovnoyu-zahrozoju>.

28. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку : закон України від 30 бер. 2021 р. № 2411-VI.– Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1357-20#Text>.

29. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та

в Організації Північноатлантичного договору) : закон України від 07 лют. 2019 р. № 2680-VIII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2680-19>.

30. Про Воєнну доктрину України : указ Президента України від 15 черв. 2004 р. № 648/2004 (Указ втратив чинність на підставі указу Президента України від 8 черв. 2012 р. № 390/2012). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>.

31. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики : закон України від 01 лип. 2010 р. № 2411-VI. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

32. Про затвердження рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 черв. 2012 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : указ Президента України від 8 черв. 2012 р. № 390/2012 (Указ втратив чинність на підставі указу Президента України № 555/2015 від 24 верес. 2015 р.). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390/2012/ed20120608>.

33. Про затвердження рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 верес. 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : указ Президента України від 24 верес. 2015 р. № 555/2015 (Указ втратив чинність на підставі указу Президента України № №121/2021 від від 25 бер. 2021 р.). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.

34. Про Збройні Сили України : закон України від 06 груд. 1991 р. № 1934. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1934-12>.

35. Про контррозвідувальну діяльність : закон України від 26 груд. 2002 р. № 374-IV // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/374-15>.

36. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1906-15>.

37. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543-XII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3543-12>.

38. Про національну безпеку України : закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2469-19>.

39. Про Національну гвардію України : закон України від 13 берез. 2014 р. № 876-VII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/876-18>.

40. Про оборону України : закон України від 06 груд. 1991 р. № 1932-XII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

41. Про основи національного спротиву : закон України від 16 лип. 2021 р. № 1702-IX. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

42. Про правовий режим воєнного стану : закон України від 06 квіт. 2000 р. № 1647-III. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/389-19>.

43. Про Раду національної безпеки і оборони України : закон України від 05 бер. 1998 р. № 183/98-ВР. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80>.

44. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 трав. 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : указ Президента України від 6 черв. 2016 р. № 240/2016. (Указ втратив чинність на підставі указу Президента України № 473/2021 від 17 верес. 2021 р.).– Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016>.

45. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серп. 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : указ Президента України від 17 верес. 2021 р. № 473/2021. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/4732021-40121>.

46. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 бер. 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: указ Президента України від 25 бер. 2021 р. №121/2021. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.

47. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 трав. 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : указ Президента України від 26 трав. 2015 р. № 287/2015. (Указ втратив чинність на підставі указу

Президента України № 473/2021 від 14 верес. 2020 р. № 392/2020 р.). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

48. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вер. 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

49. Путін затвердив нову військову доктрину Росії // Дзеркало тижня. – 26 грудня 2014 р. – Режим доступу : http://dt.ua/POLITICS/putin-zatverdiv-novu-viyskovu-doktrinu-rosiyi-160195_.html.

50. Руснак І. С. Воєнна безпека України у світлі реформування сектора безпеки і оборони. / І. С. Руснак // Наука і оборона. – 2015. – № 2. – С. 9 – 14.

51. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – Київ : НІСД, 2017. – 496 с.

52. Сектор безпеки і оборони України: стратегічне керівництво та військове управління: монографія / Саганюк Ф. В., Фролов В. С., Павленко В. І. та ін.; за ред. д. військ. н., проф. І. С. Руснака. – Київ : ЦЗ МО та ГШ ЗС України, 2018. – 230 с.

53. Стратегія воєнної безпеки України: цілі, принципи, аспекти // Арміяinform. – 1 травня 2021. – Режим доступу : <https://armyinform.com.ua/2021/05/01/strategiya-voyennoyi-bezpeky-ukrayiny-czili-pryncyuru-aspekty>.

54. У Зеленського представили нову «воєнну доктрину» // Дзеркало тижня. – 25 квітня 2019 р. – Режим доступу : https://dt.ua/POLITICS/u-zelenskogo-predstavili-novu-viyskovu-doktrinu-309623_.html

55. Феденко О. В. Еволюція Воєнної доктрини як основа воєнної політики держави (коаліції) / О. В. Феденко, В. В. Панасюк // Військово-науковий вісник. – 2015. – Вип. 23. – С. 280 – 292.

56. Хребет О. Путін та Лукашенко затвердили військову доктрину Союзної держави Росії та Білорусі / О. Хребет // Дзеркало тижня. – 4 листопада 2021 р. –

Режим доступу : <https://zn.ua/ukr/WORLD/putin-ta-lukashenko-zatverdili-vijskovu-doktrinu-sojuznoji-derzhavi-rosiji-ta-bilorusi.html>.

57. Юрій І. А. Державна безпека України в контексті прийняття нової воєнної доктрини / Ю. А. Юрій // Право і суспільство. – 2016. – № 4. – С. 16 – 21.

58. Яцюк П. Ф. Стратегічне планування у сфері національної безпеки республіки Польща: досвід для України / П. Ф. Яцюк // Політичне життя – 2020. – № 1. – С. 138 – 142. – Режим доступу : <https://jpl.donnu.edu.ua/article/vi-ew/7972>.